

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

І. М. Свириденко

**ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНКУ-ВІРНОСТІ
У ВЗАЄМИНАХ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ**

Методичні рекомендації

Житомир 2012

УДК 37.034.24

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № від 2010 р.)

Рецензенти:

- Н. П. Тарнавська – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- І. М. Круковська – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сестринської справи Житомирського інституту медсестринства;
- Н. Ю. Рудницька – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільного виховання і педагогічних інновацій Житомирського державного університету імені Івана Франка

Свириденко І. М.

Особливості вчинку-вірності у взаєминах студентської молоді: Методичні рекомендації. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 120 с.

Методичні рекомендації висвітлюють шляхи виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ.

Рекомендуються кураторам академічних груп для практичного використання.

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. ВІРНІСТЬ В ОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Вірність в особистісних взаєминах у філософсько-науковому вимірі	7
1.2. Змістова структура вірності в особистісних взаєминах студентів	21
Розділ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ВІРНОСТІ В ОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ СТУДЕНТІВ	33
2.1. Шляхи виховання вірності в особистісних взаєминах	33
2.2. Спецкурс “Вірність та особистісні взаємини”	70
Додатки	78
Використана література	115

Вступ

У наш час, коли відбувається творення незалежної, правової, демократичної держави та інтеграції України до загальноєвропейського товариства дедалі гостріше постає питання морального виховання молоді. Слід зазначити, що у системі роботи викладачів вищих навчальних закладів спостерігаються переважно орієнтації на здобуття знань, умінь і навичок, а проблеми виховання моральних якостей, зокрема, вірності залишаються поза центром їхньої уваги.

Орієнтири щодо вирішення окресленої проблеми знаходять своє відображення в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Законі України «Про вищу освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти».

Питання виховання загальнолюдських моральних цінностей у підростаючого покоління відображено у працях видатних зарубіжних учених Г. Гегеля, І. Гербарта, Д. Дьюї, Я. Коменського, Ф. Ніцше, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, П. Тейяра де Шардена, А. Швейцера та інших.

Вітчизняні мислителі також приділяли значну увагу зазначеній проблемі, починаючи ще з епохи Київської Русі (Іларіон, Святослав, Володимир Мономах), а також відомі просвітителі П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, О. Духнович, К. Ушинський, Х. Алчевська, Б. Грінченко, Г. Ващенко, В. Вернадський, І. Огієнко, С. Русова, Б. Наврочинський, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та інші.

У працях українських учених В. Андрущенко, І. Беха, М. Боришевського, І. Зязюна, О. Киричука, знайшли своє відображення соціально-філософський та психологічний аспекти моральності. Вагомий внесок у дослідження проблем морального виховання особистості зробили такі вчені, як В. Білоусова, Г. Васянович, Л. Виготський, В. Киричок, О. Кононко, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Оржеховська, М. Фіцула, К. Чорна.

Що ж стосується проблеми міжособистісних взаємин, то їм приділяється увага у працях В. Агеєва, І. Беха, О. Бодальова, Л. Гозмана, Є. Головахи, О. Єршова, І. Карчевського, М. Когана, Я. Коломинського, В. Куніциної, О. Леонтєва, О. Мудрик, М. Обозова, Л. Орбан-Лембрик, Н. Паніна, Б. Паригіна, А. Петровського, В. Семиченко, В. Сухомлинського, В. Тернопільської, В. Трусова, Є. Цукатової, Н. Щуркової та інших. Питанню формування вірності в особистісних взаєминах значну увагу приділяли В. Сухомлинський, І. Бех.

Як ми розуміємо значення слова “вірність”? Безумовно, воно викликає у нас уявлення про почуття глибоке, чесне, яке базується на довірі та відвертості. У суспільній свідомості вірність розглядається як ідеальні взаємини, в яких існує високий рівень довіри. Однак, кожна людина розуміє вірність по-різному, в залежності від того, в якій культурі вона виховується і живе, які її реальні життєві обставини.

Вірність є особливою властивістю особистості, що виявляється в її оцінному ставленні до своїх вчинків, взаємин з іншими людьми і характеризується єдністю знань, потребово-мотиваційних утворень, практичних дій, емоційно-вольових факторів. Вона означає незмінну

відданість конкретній людині або чомусь, виконання даних зобов'язань, постійність у взаєминах, поглядах, почуттях, прагненнях та передбачає не лише взаємодопомогу і взаєморозуміння, але й внутрішню духовну близькість, довіру. Порушення вірності веде до зради. Почуття вірності ґрунтується на прихильності людей, спільності інтересів, дій. Відтак, вірність є одним із видів близьких особистісних взаємин, в яких реалізується потреба в любові, належності та значимості. Для кожної людини вірність є особистою життєвою цінністю.

Розділ 1. ВІРНІСТЬ В ОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Вірність в особистісних взаєминах у філософсько-науковому вимірі

Проблема виховання моральних якостей в особистості, серед яких чільне місце посідає моральна категорія “вірність” завжди цікавила мислителів, вчених як древності, так і сучасності. Вічні, моральні цінності: вірність, честь, совість, щастя, любов, дружба, свобода є провідними в особистісних взаєминах людей, в нашому повсякденному спілкуванні. Якщо людина навіть сама ними не володіє, то прагне їх і чекає від інших їх прояву у ставленні до себе. Але потребуючи і вимагаючи їх для себе особисто, людина змушена й сама проявляти ці якості, бо інакше опиниться в моральному вакуумі. Саме тому, особистість повинна діяти згідно “золотого” правила етики: “Чини з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою”. Слід відмітити, що в усі часи засуджувалося зрадництво, лицемірство, боягузтво, жорстокість і, навпаки, заохочувалася вірність, відданість, чесність, великодушність, доброта тощо. На сьогодні спостерігається величезний дефіцит моральності у наших повсякденних міжособистісних взаєминах.

У зв'язку з цим, перед сучасною педагогічною наукою та практикою стоїть завдання створити таку систему виховання, котра забезпечуватиме високий рівень розвитку моральних якостей особистості, серед яких стрижнева роль належить вихованню вірності в особистісних взаєминах молоді. Саме тому виховний процес у ВНЗ потрібно розглядати, як створення умов

для саморозвитку, самовиховання, самоствердження, самореалізації студентів під час вузівського навчання та в подальшому житті.

Зміст вірності може бути різним: це – вірність обраному шляху, вірність ідеалам, вірність у взаєминах, вірність Батьківщині, вірність законам товариськості [14, с.32].

Філософські концепції розкривають особливості розуміння вірності в різні епохи, її місце в системі особистісних взаємин. Так, давньокитайський мислитель Конфуцій (551-479 рр. до н.е.) приділяв велику увагу вченню про моральність, зокрема розглядав таку моральну категорію як вірність. Моральним ідеалом, за Конфуцієм, є благородний муж (цзюн–цзи), якому властиві відданість, щирість, вірність, справедливість. На думку філософа, моральні переконання є підґрунтям формування вірності у ставленні до іншої людини [35, с.291].

У концепції Ван Чуна (27-97/104), який присвятив етичним проблемам праці “Про виховання характеру людини”, “Трактат про звичайну мораль” зазначається, що людина прониклива і розумна, оскільки наділена п’ятьма моральними якостями (гуманністю, почуттям обов’язку, почуттям міри, мудрістю і вірністю), які кореняться в п’яти її внутрішніх органах (серці, печінці, шлунку, легенях, нирках). Якщо ці органи починають хворіти, розум людини затьмарюється” [2].

Давньогрецькі філософи вважають вірність одним із принципів, який визначає взаємини між людьми. На їхню думку, вірність – це бажання і здатність віддавати іншим те, що їм належить. Зокрема, Платон (427-347 рр.

до н.е.) розглядає вірність, як важливу складову дружби стверджуючи, що друзі “набагато ближчі один одному, ніж мати, батько і дружба між ними міцніша”. Ксенофонт, Теофраст, Плутарх окреслюють вірність в аспекті міжособистісних взаємин, дружби і надають їй великого значення в житті людини.

Арістотель (384-322 рр. до н.е.) визначав вірність як моральну цінність, складову дружби. З огляду на це, він розрізняв три типи дружби: 1) утилітарну, яка базується на взаємовигоді; 2) гедоністичну, що ґрунтується на емоційній прив’язаності до людини, спілкування з якою втішає, приносить задоволення; 3) моральну, коли друга люблять безкорисливо, заради нього самого. Саме останній тип філософ вважав справжнім. Моральна дружба є вибірковішою, означає контакти однопумців, об’єднаних спільними інтересами та передбачає вірність у взаєминах. Учений зазначає, що “ніхто не вибере життя без друзів, навіть в обмін на всі інші блага ... Дружба – це не тільки щось необхідне, а й морально прекрасне”. Вона можлива за дотримання людьми певних моральних принципів – вірності, постійності у взаєминах, чесності, справедливості .

У “Піфагорових законах і моральних правилах” наголошується на важливості мати вірних друзів. “Відшукай собі вірного друга: маючи його, ти можеш обійтися без богів”. “Якщо не можеш мати вірного друга, будь сам собі другом” [31].

Суворя система цінностей римського громадянина передбачала вірність *fides* – як вірність обов’язку, яка була складовою моральної гарантії виконання законів [42, с.203].

У 3 ст. до н. е. у Римі традиційними устоями римської общини були: вірність, мужність, чесність, гідність [42, с.202].

Проблема вірності привертала до себе увагу ритора та філософа Марка Туллія Ціцерона (106-43 рр. до н. е.) який зазначав, що вірність виявляється у словах і обов'язках, які людина бере на себе [41].

Римський мислитель Сенека (1-65 рр. н. е.) був твердо переконаний у тому, що вірність необхідна для щасливого життя. Філософ наголошував: “Щастя потребує вірності, маючи на увазі вірність як повний комплект відчуттів – вірність в дружбі, любові, праці, взаєминах між людьми, вірність життєвому кредо-переконанням”. Мислитель оцінював найвищі душевні якості друзів: вірність, щирість, чесність, чуйність, простоту. “Вірність друга потрібна і в щасті, і в біді, але у біді вкрай необхідна” [37].

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що уявлення про дружбу, вірність та інші види особистісних взаємин людей великою мірою залежать від історичної епохи, від рівня моральної культури окремих індивідів.

Гуманісти епохи Відродження розглядали вірність, як постійність у дружбі, поглядах, переконаннях. У зв'язку з цим, вони розуміли дружбу, як інтелектуальне спілкування, що ґрунтується на спільності духовних інтересів, вірності, взаємодопомозі. Взаємна симпатія, відданість, вірність людей у найширшому розумінні покликані підтримати соціальний мир і гармонію.

В епоху Просвітництва вірність осмислюється як моральна цінність, і тісно пов'язана з почуттям

обов'язку, відданості як іншій людині, так і суспільним ідеям. Вірність у дружбі складає вершину істинно моральних людських взаємин [22, с. 86].

І. Кант убачав завдання виховання у формуванні моральних якостей особистості, серед яких розглядав вірність, як одну із складових особистісних взаємин. Учений зазначав: “Люди, почуття яких звернені до прекрасного, шукають собі чесних, вірних і серйозних друзів тільки в нещасті, для повсякденного спілкування вони обирають собі жартівливого та ввічливого співрозмовника”. За вченим, перша та істинна форма вірності – вірність самому собі, своєму обов'язку. Така форма вірності породжує вірність у ставленні до іншої людини [16, с.131].

Філософ також розглядав вірність у контексті шлюбних взаємин, за якими подружжя має утворювати ніби одну моральну особистість, якою управляє розум чоловіка та смак жінки. Від чоловіка можна очікувати більше розуміння заснованого на досвіді, а від жінки – більше свободи і вірності у почуттях [16, с.167].

Ф. Ніцше окреслював вірність, як здатність виконувати обіцянки, дотримуватися слова. Вірність, щоб вона не була беззмістовною і не перетворювалася у звичайну упертість, повинна мати своїм вихідним початком дещо абсолютне. За вченим, вірність – це постійність людини у взаєминах з іншими. Водночас вона підноситься над суперечністю між розумом і почуттям. “Дотримуватися вірності у взаєминах і заради вірності покласти свою честь, кров навіть у небезпечних справах – у цьому закладена велика мудрість народу” [26, с.69].

В. Гегель розглядав вірність, як необхідну складову шлюбу, і зазначав, що шлюб є правовим моральним коханням, де немає місця подружній невірності. Духовна єдність, вірність подружньої пари зміцнює шлюб. “Любов найпрекрасніша в жіночих характерах, тому що у них вірність, відданість, відмова від себе досягає найвищої точки – вони концентрують й заглиблюють все духовне і дійсне життя в цьому почутті, тільки в ньому знаходять опору свого існування”, – зазначає вчений [13, с.276]. Філософ стверджував, що під вірністю ми не повинні розуміти ні послідовного дотримання обіцянок даних людиною одного разу в коханні, ні непохитності дружби. Дружба в цьому сенсі слова має своєю основою і своїм часом юність. Лише юність, коли індивіди живуть ще в загальній невизначеності їхніх дійсних відносин, є той час, коли вони об’єднуються і так тісно взаємопроникаються один з одним у єдиному умонастрої, єдиною волею і єдиною діяльністю, що справа одного в той же час стає справою іншого. Цього більше не існує в дружбі чоловіків. Обставини життя чоловіків не допускають здійснення його цілей у такому міцному єднанні з іншими, щоб один не міг нічого зробити без іншого [13, с.281].

На думку В. Гегеля вірність у дружбі і коханні існує тільки між рівними [13, с.282].

В основу вірності в епоху лицарства було покладено зв’язок взаємних відносин і відповідного їм суспільного порядку [13, с.282]. Завдяки дотримання вірності у взаєминах лицар уміє зберігати власність, право, особисту самостійність і честь індивіда. Тому вірність у лицар-

ства визначалась не обов'язком, як таким, який не обхідно виконувати навіть всупереч випадкової волі суб'єкта, а навпаки, кожен індивід визнає її існування й, відповідно, існування всезагального порядку в залежності від свого задоволення, нахилу, одиничного умонастрою. [13, с.283].

В українській народній педагогіці ідеал досконалої людини представлений образом козака. У кодексі лицарської честі козаків на першому місці були такі риси характеру, як любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні і дружбі, побратимстві, вірність у ставленні до батьківщини – України, непохитна вірність ідеям, принципам народної духовності (справедливість, працьовитість, чесність). Козацький ідеал досконалої людини стосувався й осіб жіночої статі. Змалку у дівчат виховували такі риси, як чесність, подружня вірність, відданість обов'язку, працьовитість [25, с.30].

У “Повчаннях” Володимира Мономаха зазначається, що любов до ближнього має поєднуватися з правдивістю, чесністю, миролюбством, вірністю даному слову [32, с.354-360].

У старослов'янському роді, а пізніше в сім'ї дітей виховували в душі працьовитості, поваги до старших, чесності, правдивості, вірності, милосердя та доброти, любові до рідної землі.

Виховний ідеал українця Г. Ващенко зводить до двох головних принципів: виховання людини на засадах християнської моралі та на здобутках і духовності українського народу. Ці принципи склалися впродовж віків і є традиційними в житті та побуті нашого народу. Серед них: правдивість, щиросердність, вірність,

відданість, оптимістичність, вірність у коханні і здоровий сімейний побут. Ці риси є основою української ментальності. Найбільша ганьба для людини – це зрада вірі й Україні. “Коли найбільша чеснота українця – це безмежна вірність Богові і Батьківщині, то найбільша ганьба – зрада вірі й Україні” [10, с.132].

Учений зазначає, що необхідно виховувати у молоді свідомість власної людської гідності, завдяки якій виробляються правдивість, вірність даному слову, чесність. У юнацтва слід культивувати моральну чистоту, свідомість дівочої та юнацької честі, стриманість, підкорення статевих почувань принципам моралі [10, с.186]. На ґрунті дотримання скромності, стриманості й вірності створюється здорова родина, і в першу чергу сердечні взаємовідносини між чоловіком та жінкою. Вірність у коханні і родинному житті – це любов не лише по могилу, а й після могили [10, с.132-133]. Вірність у коханні й родинному житті є високою моральною рисою українців [10, с.106].

Належну увагу формуванню почуття вірності особистості приділяв В. Сухомлинський. Зокрема, він стверджував, що здійснення принципу: людина-людині друг, товариш і брат – вимагає того, щоб кожний з малих років був чутливим, уважним до духовного світу іншої людини, щоб джерелом особистого щастя для кожного була моральна чистота, краса, вірність, благородство глибоко-особистісних інтимних взаємин.

Почуття вірності, за вченим, є невід’ємною складовою національної самосвідомості особистості. Адже великі можливості для формування національної самосвідомості закладені в неписаних законах людської

честі, що передбачають: виховання любові до батьків, батьківщини, вірність у коханні, дружбі, готовність захищати слабких, піклуватися про молодших, непохитну вірність ідеям, принципам народної моралі та духовності. Щоб виховати у молоді готовність до сімейного життя, сімейних цінностей, у них потрібно сформувати такі риси, як вірність у подружніх взаєминах, доброту, чуйність, доброзичливість, турботливість. На думку В. Сухомлинського, моральна підготовка до чистого, красивого кохання починається із закріплення у душі молодих людей добрих почуттів-сердечності, чуйності, чутливості, вірності іншій дорогій їй людині.

В “Азбуці моральних заповідей” (за книгою В. О. Сухомлинського “Як виховати справжню людину”) зазначено, що дружба – це школа виховання благородних почуттів. Бути вірним в дружбі – означає ділити з другом не тільки радість, а й горе. Дружба – це насамперед віра в людину, вимогливість до неї і повинність. Юність без вірної, відданої дружби убога і порожня. Взаємна відповідальність, що осяває нашу дружбу, – найважливіше джерело вірності, відданості. Без вірної, відданої дружби неможливий колектив. Бути вимогливим у дружбі – означає мати мужність розірвати її, якщо друг зраджує, в ім’я чого склалася дружба. Педагог учив: “Соромся безвідповідальності, легковажності своїх почуттів, уподобань. У своїх почуттях треба бути вірним і зобов’язаним ...” [38, с.324].

Відтак, вірність в особистісних взаєминах не лише узгоджує дії індивідів відповідно до певних моральних законів, а й внутрішньо самообмежує їх у діях, вчинках,

які можуть зашкодити. Як антипод вірності вчені розглядають зраду, чого б вона не стосувалася, бо вона наносить шкоду саме там, де повинна була б захищати й відстоювати. Зрада та інші прояви вузькоіндивідуальних контактів не завжди і не скрізь піддаються дії права. У зв'язку з цим останньою інстанцією постає людський розум та об'єктивна правда – істина, незалежна від симпатій чи антипатій людей.

Вірність є складовою приятельських взаємин, які складаються на основі інтересів, особистих симпатій та товариських взаємин між людьми, котрі протягом тривалого часу виконують спільну діяльність. Їх єднають спільні інтереси і почуття відповідальності за результати спільної праці, а дружба є формою особливого спілкування, інтимного, тіснішого й душевно глибшого. Це самоцінне почуття, благо, яке людина розцінює так само високо, як і кохання. Дружба передбачає ряд проявів морального характеру: взаємодопомогу, готовність до самопожертви, чесність, внутрішню близькість, відвертість, вірність, довіру [6, с.65-66].

С. Карпенчук визначає вірність, як “незмінність і постійність щодо людей і справи, у виконанні обов'язку, у відданості обраним принципам і моральному ідеалу. Сумління, вірність виявляються в усій своїй величчі, коли людина не зраджує своїх благородних почуттів, коли їй властиве загострене почуття сорому”. За вченою, у народному досвіді, традиціях і звичаях, що шліфувалися протягом віків, у яскравих образах закладено мудру народну філософію, своєрідний моральний кодекс, визначено поведінкові норми: бути чесним, правдивим, вірним, скромним, совісним, працьовитим, милосер-

дним, поважати старших, піклуватися про батьків [17, с.320-324].

Систему загальнолюдських цінностей особистості складають: вірність, справедливість, чесність, милосердя, співчуття, турботливе ставлення до людей. Вказані цінності визначають єдність суспільної свідомості українців, тому автор називає їх центральними [11, с. 67-69].

Вченими серед складових моральної культури особистості виділяється вірність громадянська, товариська і подружня. Зокрема, перспективи родинного виховання ними вбачаються у відродженні традиційного високого статусу української родини, її авторитету, подружньої вірності [12, с. 226; 24, с. 420]. Так, М. Фіцула вважає вірність найважливішою сімейною цінністю й акцентує увагу на законах подружньої вірності. “Сімейні цінності – моральні основи життя сім’ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей” [40, с.256].

Зміст морального виховання, за В. Ягуповим, – виховання у підростаючого покоління любові, вірності в дружбі й коханні, поваги до батьків, старших, вірності у подружніх стосунках, вірності ідеям, принципам народної моралі та духовності, шляхетного ставлення до жінки тощо. Вірність Україні, почуття гордості за Батьківщину, любов до рідної землі, до свого народу, його традицій, звичаїв – основні риси патріотизму, який є складовою національного виховання [44, с.490-491].

Учені-психологи пов’язують із вірністю поняття міжособистісної атракції, яка визначається як привабливість однієї людини для іншої, а також як

процес надання переваги одним людям, взаємного потягу один до одного.

Для розуміння слова “вірність”, на думку К. Юнга, найбільше підходить грецьке слово з Нового Заповіту, яке було перекладено як “віра”. Однак, воно означає довіру, довірливу лояльність. Вірність власному закону, за вченим, це довіра до цього закону, лояльне очікування, довірлива надія, і водночас настанова подібна тій, яку віруючий повинен мати у ставленні до Бога. “Особистість ніколи не зможе самореалізуватися, якщо не вибере свідомо власний шлях” [33, с.134].

Маслоу А. наголошує, що люди, які задовольнили свої базові потреби (потреби у їжі та безпеці), спрямовані на кохання і повагу, виявляють такі риси, як вірність, дружелюбність; якраз із таких людей виходять гарні подружжя, вчителі, громадські діячі [23, с.161]. Отже, характерною рисою морального розвитку студентів можна визначити підсилення усвідомлених мотивів поведінки, інтересу до моральних проблем серед яких вірність, обов’язок займають чільне місце. Зокрема, вірність даному слову, щирість, доброзичливість є найбільш привабливими якостями, які визначають особистісні взаємини та взаємні симпатії молоді.

Рамендик Д. зазначає “Стійка і несуперечлива структура ціннісних орієнтацій обумовлена такими якостями особистості, як надійність, вірність визначеним принципам та ідеалам, здібністю до вольових зусиль в ім’я цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції, наполегливість у досягненні мети” [34, с.120; 30]. Вірність самому собі, довіра до морального змісту

власних почуттів складають основу успішних взаємин молодих людей.

З огляду на це, Л. Бурбо розглядає вірність як ключовий термін, пов'язаний зі зрадою, але протилежний за його змістом. “Бути вірним – означає виконувати взяті на себе зобов'язання, бути лояльним, не зраджувати”. “Зрадити” означає “перестати бути вірним комусь або чомусь, покинути або здати когось” [8, с.73].

К. Леонгард вбачає вірність у прихильності. “Дружба означає прихильність до того, з ким дружиш. З прихильності народжується вірність у думках, вчинках, особливо у тих випадках, де до вірності приєднується почуття обов'язку. Вірність у дружбі заснована на взаємній прихильності та на взаємних зобов'язаннях” [21].

Молоді, наголошує І. Кон, властиве прагнення до дружби, взаємності, душевної спорідненості, вірності й постійності. Бажання мати вірних друзів незмінно є найважливішою життєвою цінністю 15-17 річних. У дружбі мають перевагу два мотиви: вимога взаємодопомоги, вірності та очікування співчутливого розуміння друга. Близькість і довірливість дружби, взаємодопомога і вірність – головні риси справжньої дружби [18, с.168-171]. За дослідженнями вченого, дівчата вважають себе відкритими, справедливими, вірними, а юнаки добрими і здатними зрозуміти іншу людину [18, с.86].

Джерела вчинку-вірності, за І. Бехом, зумовлені внутрішньою позицією індивіда, згідно з якою він поводить відповідно до очікувань спочатку рідних і близьких йому осіб, а згодом й іншої людської спільноти (група, колектив тощо). Для людини, у якої

вчинок-вірність набуває певної усталеності й перетворився на складову її моральної структури, санкціонуючим центром його здійснення виступає власне сумління [4, с.1-2].

Формування вчинку-вірності, за вченим, в особистості слід здійснювати за такими напрямками: 1) розуміння суспільної і суб'єктивної необхідності та важливості дотримання соціальних норм у різновидах власної поведінки; 2) прогнозування можливих ускладнень у міжособистісних взаєминах у ситуації вчинку-вірності (його оцінка з боку друзів, ровесників, тощо); 3) створення власного алгоритму подолання цих ускладнень і свого вчинкового сценарію; 4) усвідомлення поетапної процедури вчинку-вірності; 5) емоційне самооцінювання результату вчинку-вірності; 6) набуття моральної звички вчинку-вірності [4, с.1-2].

Розгляд вірності особистості з позицій різних підходів до розуміння її природи й сутності дав змогу виявити різноманітні аспекти її вивчення. Вірність в особистісних взаєминах ми розглядаємо як особистісний конструкт, що визначає специфіку міжособистісних взаємин. Зокрема, вірність в особистісних взаєминах ми розуміємо як надійність, відповідальність, обов'язковість, емпатійність у різних обставинах, пов'язаних з міжособистісною взаємодією. Тому, що саме особистість зі сформованим почуттям вірності сприймає іншу людину у контексті турботливого до неї ставлення, а характерною ознакою такої людини є її надійність у різних життєвих обставинах.

1.2. Змістова структура вірності в особистісних взаєминах студентів

Особливості виявлення вірності в особистісних взаєминах зумовлюються життєвим досвідом особистості, її ціннісними орієнтаціями та рівнем розвитку самосвідомості.

У юнацькому віці відбуваються суттєві зміни в структурі особистості, зокрема в самосвідомості та морально-ціннісних орієнтаціях. Це зумовлюється перш за все соціально-психологічними особливостями цього вікового періоду. Зокрема, активізується моральний розвиток, з'являється висока чутливість щодо справедливості, боротьба за ідеали, захоплення філософією, вироблення особистого “морального кодексу” [45]. Розвиток особистості у цьому віці визначається готовністю людини до вирішення смисложиттєвих питань, морального самовизначення, що стає можливим при наявності чітких моральних переконань. Визначальною рисою юнаків і дівчат є прагнення проникнути в саму суть моральності, зрозуміти найбільш загальні закони поведінки людей і на цій основі виробити власні моральні критерії.

Юнак приймає самостійні рішення значно частіше підлітка з більш серйозних питань. Властиве юності прагнення до узагальнень та оцінок змушує молодих людей бачити не тільки конкретні наслідки, але й загальний моральний зміст вчинків і ситуацій. Підліток, обурюючись із приводу несправедливої оцінки або порушеної обіцянки, фіксує увагу в основному на

безпосередніх результатах події, юнак же ставить їх у зв'язок із загальними принципами поведінки [15].

У юнацькому віці відбувається активний розвиток процесу індивідуалізації, зростає значення індивідуальних контактів та вподобань. Збагачується й розширюється внутрішній світ юнаків і дівчат. У молодих людей з'являється взаємоповага, взаємовідповідальність, прагнення до виявлення вірності, відповідальності в особистісних взаєминах. Основним засобом становлення й розвитку особистості у юнацькому віці виступають особистісні взаємини. Аналіз змістового аспекту ціннісних орієнтацій свідчить про домінування у юнаків таких особистісно значущих цінностей, як “вірні друзі”, “кохання”, “щасливе сімейне життя”. Для юнаків і дівчат актуальною є проблема пошуку “розуміючого друга”. Серед моральних рис однокласників студенти найбільше цінують розуміння, доброту, товариську, чесність, готовність допомогти, вірність, надійність, постійність, емпатійність у взаєминах [28, с.205-207].

Саме ці особливості віку надзвичайно актуалізують тему вірності в їх особистісних взаєминах. Молоді люди прагнуть мати вірного, надійного друга, якому можна довіряти, який не здатний на підлість та зраду. Але це можливо за умови прояву вірності самим суб'єктом взаємин, що виявляється у вірності своєму обов'язку, постійності у поглядах і переконаннях, взятих на себе зобов'язаннях, вірності у дружбі та розвиненому почутті обов'язку.

Виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ потребує розгляду її структурних

компонентів. Змістову структуру вірності можна представити взаємопов'язаними і взаємозумовлюючими компонентами: когнітивним, емоційно-мотиваційним, практичним.

Когнітивний компонент включає в себе уявлення студента про свої моральні якості, серед яких вірність в особистісних взаєминах займає провідне місце. Вірність особистості ґрунтується на певному рівні знань, зміст яких розкривається у правилах, нормах, цінностях прийнятих у соціумі та є основою їх практичного втілення у взаєминах. На основі моральних норм, цінностей у юнаків і дівчат формується певне ставлення до власної поведінки та партнерів зі спілкування, членів референтної групи, до вияву вчинку-вірності в особистісних взаєминах. Необхідно зазначити, що норми, цінності виступають для студентів основою, продуктом пізнання соціальної дійсності, оскільки завдяки їм у них виробляється ціннісне ставлення до оточуючих людей, через їх призму актуалізуються їх самоцінні потенціали та особливості вияву вірності.

Важливу роль у вихованні вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ відіграє рівень знання ними складових соціального інтелекту як специфічного когнітивного утворення, яке забезпечує їх успішне спілкування з оточуючими та знаходить свій вияв в умінні творчо підходити до питань взаємовідносин з іншими людьми [7, с.41-49].

Слід відмітити, що у цьому віці виникає і розвивається особливий вид діяльності – спілкування, основним змістом якого є ровесник або інша значуща людина. Спілкування проявляється в побудові взаємин з

ровесниками на основі певних етичних норм. Знання юнаками і дівчатами особливостей особистісної взаємодії, норм, правил поведінки, прийнятих у соціумі, особливостей вияву вчинку-вірності забезпечують ефективність взаємин з ровесниками, оточуючими людьми. “Потреба в глибокому особистісному контакті особливо гостро переживається в ранньому юнацькому віці, коли прагнення молоді до усвідомлення своєї індивідуальності, до самовираження вимагає як дзеркала (іншого “Я”, так і вияву співучасті. Вірогідно, цим можна пояснити потяг юнаків і дівчат до товариського дружнього спілкування” [3, с.113]. “Для юнаків і дівчат головне в довірливому спілкуванні – знайти розуміння, співчуття, допомогу в тому, що їх хвилює, що переживається ними як найбільш значуще” [3, с.107].

З розвитком самосвідомості у юнаків і дівчат виникає прагнення до довірливих взаємин з оточуючими людьми. Довірливість стає якістю спілкування з дорослими, а “сповідальність” – з ровесниками, що передбачає глибоке саморозкриття юнаків і дівчат. Зокрема, довіра до ровесника реалізується у сфері інтимно-особистісного спілкування, головна мета якого – розуміння і саморозкриття [39, с.148]. “Юнаки і дівчата знаходяться у постійному очікуванні спілкування, і цей душевний стан змушує їх активно шукати спілкування з однолітками, яке відрізняється особливою довірою, інтенсивністю, сповідальністю” [4, с.247].

Юнаки та дівчата впевнені у тому, що вірному, надійному другу можна розповісти свої таємниці, “відкрити душу”, поділитися своїми переживаннями,

щодо тієї чи іншої проблеми, адже вірний друг – це та людина, яка завжди зрозуміє та підтримає і ніколи не зрадить. Вірність виявляється в усій своїй величч, коли людина не зраджує своїх благородних почуттів, коли їй властиве загострене почуття сорому. Вірність включає взаєморозуміння між юнаками і дівчатами, при якому кожен з них достатньо добре знає особистісні якості своїх партнерів. Адже перебування студентів тривалий період у товаристві один одного, виконання спільних завдань потребують від них узгодженості як на психофізіологічному рівні (вплив темпераменту, потреб тощо), так і на психологічному та соціально-психологічному рівні (узгодженість соціальних ролей, інтересів, ціннісних орієнтацій тощо). У ролі критерію міжособистісної сумісності виступає суб'єктивна задоволеність юнаків і дівчат процесом та результатами взаємодії, яка супроводжується взаєморозумінням, взаємоповагою, взаємними симпатіями, виникненням впевненості в позитивності контактів.

Для характеристики вірності в особистісних взаєминах необхідно визначити наскільки повно та адекватно партнер зі спілкування здатен зрозуміти іншого та самого себе. Від цього значною мірою залежить темп ефективної взаємодії між ними. Відтак, до процесу розуміння студентами один одного включається механізм рефлексії. Тому одним із важливих складників когнітивного компонента вірності в особистісних взаєминах студентів ми визначаємо рефлексію. Це не просто знання або розуміння іншого, а знання того, як інший розуміє свого партнера, своєрідний подвоєний процес дзеркального відобра-

ження один одного, глибоке, послідовне взаємовідображення, змістом якого є відтворення внутрішнього світу партнера зі взаємодії, причому в цьому внутрішньому світі, в свою чергу, відображається внутрішній світ першого [19, с.157].

Знання про сутність і зміст вірності є необхідною, але не достатньою умовою для її виховання в особистісних взаєминах студентів. Ці знання повинні стати їхніми переконаннями. Дослідники акцентують увагу на емоційно-ціннісній основі знань, тому що знання внутрішньо засвоюються тоді, коли переживаються студентами як цінність, стають для них внутрішніми мотивами поведінки. Відповідно до цього, когнітивний компонент вірності в особистісних взаєминах студентів набуває цінності за умови його поєднання з почуттями молоді.

Емоційно-мотиваційний компонент вірності виявляється в почуттях, переживаннях юнаків та дівчат, що відображають ціннісне ставлення до інших людей, до себе, оточуючої дійсності. Як стверджують вчені, однією з умов перетворення знань у спрямовані переконання є формування моральних почуттів, які відображають переживання людиною свого ставлення до загальнолюдських суспільних вимог, вчинків, дій (І. Бех, Г. Бочкарьова, Л. Божович та ін.). Саме переживання “інформують” людину про те, в яких стосунках з довкіллям вона перебуває і відповідно до цього вона корегує свою поведінку.

Вияв вчинку-вірності можливий за умови виникнення позитивного почуття у ставленні до іншого індивіда, прагнення перебувати в його товаристві

(привабливість для іншої людини). Головним регулятором особистісних взаємин є привабливість однієї людини для іншої [27, с.26]. Необхідно зазначити, що почуття, які відчуває людина, не просто нею переживаються, виражаючи при цьому суб'єктивне ставлення до певних явищ дійсності, осіб, вони стають мотивами її вчинків.

Вчинок-вірність будується на основі сукупності потреб студентів, зовнішніх умов, що спонукають до дії, а також вибору зразків дії. Основою для вибору друга є відображення неусвідомлених потреб студента, підтвердження свого "Я" у друзях, ідентифікація з другом, підтвердження в друзях свого доповнення; пошуки психологічного захисту, зразків для наслідування. Вибір друзів, характер взаємовідносин з ними залежить від цих неусвідомлених психологічних потреб. Друг допомагає бути справедливим у ставленні до власного "Я", власної позиції.

Вірність передбачає також позитивний характер емоційних установок, спільність інтересів і потреб, схожість динамічної спрямованості й відсутність егоцентричних намагань. Емоційно-мотиваційний компонент вірності є комплексом мотивів, що спонукають молодих людей до взаємодії, спілкування, вияву вчинку-вірності. До таких мотивів належать мотиви самоствердження, ідентифікації з іншою людиною, саморозвитку і самоактуалізації (самовдосконалення), афіліації (прагненні встановити взаємини з іншими людьми), особистісного зростання (здатність володіти собою в будь-яких ситуаціях) [36, с.75].

Виявлення вірності студентами, досягнення ними взаєморозуміння у процесі взаємодії, відбувається на основі емпатії, тобто здатності “входити” в емоційний світ іншого партнера, розуміти його радощі та негаразди, переживання і невдачі, поразки й перемоги, знаходити духовне єднання з іншою людиною, без чого неможливе не тільки колективне, а й індивідуальне буття. Емпатія є важливим чинником вірності особистості та ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту особистісних взаємин, соціальних норм. Без емпатії неможливе адекватне розуміння. Прояв емпатії в особистісних взаєминах свідчить про загальну установку не стільки на розуміння формального боку вияву вірності, скільки на входження в стан іншої людини. Дійова співучасть у долі іншого збагачує і розвиває особистісні взаємини.

Практичний компонент вірності формується у процесі взаємодії молодих людей та пов’язаний зі свідомо регульованою діяльністю, поведінкою, на основі соціально-значущих норм, правил, що виражається в умінні студентів використовувати у взаємодії свої соціальні, комунікативні властивості, виявляти вірність у особистісних взаєминах. Він також репрезентується через вміння брати на себе відповідальність за інших та здатність до самоконтролю почуттів, поведінки.

Для розвитку практичного компонента вірності необхідно включати юнаків і дівчат у практичні моральні ситуації, що вимагають прояву вірності у взаєминах. Відповідно, це буде збагачувати їх власний

досвід, сприяти виробленню звички виявляти вірність в особистісних взаєминах. На жаль, як свідчить практика у сучасних студентів виявляються протиріччя між потребою у набутті досвіду прояву вірності у взаєминах та індивідуалістичною спрямованістю їх поведінки. Цей компонент вірності в особистісних взаєминах студентів виявляється у ставленні до іншого як найвищої цінності, виявах милосердя, толерантності, великодушності. Так, А. Адлер зазначає, що соціально орієнтована людина виявляє істинне піклування про інших, зацікавлена у спілкуванні з ними, готова зробити свій внесок у благодійність інших людей [1, с.159].

Відтак, механізмом утворення такої якості особистості як вірність є поєднання трьох компонентів: 1). Зразок – знання про вірність і особливості її прояву в особистісних взаєминах. 2). Емоція – переживання, яке приховане за нормою та виявляє ставлення особистості до особистості. Емоції мають і самостійну мотиваційну енергію – це двигун нашої поведінки, її мобілізуюча сила. Будь-яка емоція існує в єдності з образом (когнітивна структура) і афективним її тоном. Внаслідок цього відбувається кодування інформації в довготривалій пам'яті. 3). Дія (вчинок). Вчинок-вірність, як акт морального самовизначення особистості щодо інших людей і самого себе. Вчинок завжди діалогічний. Він може бути зрозумілим лише в діалогічному контексті як смислова позиція однієї людини щодо іншої. Саме через вчинки людина піднімається до своєї сутності й набуває досвіду вияву вірності в особистісних взаєминах.

У зв'язку з цим, вчинок-вірність є актом вільного волевиявлення, який особисто сконструйований і реалізований. Він має такі особливості: одиничність, відповідальність, аксіологічність (базою для його оцінки слугує не технічна сторона, а її морально-етична сфера). Вчинки, які повторюються, ведуть до фіксації особистісних настанов. Актуалізація морального вчинку-вірності можлива при відсутності соціального контролю. У вчинках можуть виявлятися протиріччя між спонуканням, мотивом вчинку та його результатом. Завдяки почуттям, що супроводжують дію-вчинок, розвивається здатність до самопідкріплення (почуттями, які були викликані попередньою аналогічною дією).

Значна роль у формуванні вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ належить суспільно-значущій спільній діяльності. Мова йде про провідну референтну групу, в якій особистісні взаємини зумовлюються змістом спільної діяльності. Спільна діяльність передбачає систему взаємодії між однолітками та сприяє встановленню позитивних взаємин між ними, створює можливості для їхнього особистісного зростання, вияву вірності, є засобом розширення соціальних контактів студентів та їх успішної соціальної адаптації [29].

На нашу думку, саме в студентській групі виникає найсприятливіша ситуація, щодо виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ. У спільній діяльності студенти для досягнення поставлених перед ними цілей повинні не лише координувати свої дії з діями інших її учасників, “спрацьовуватися” з ними, приходити на допомогу один одному, а й долати, якщо вони існують, негативні якості та риси, проявляти

турботу й увагу, вірність, толерантність, з повагою ставитися до достоїнств суб'єкта спільної діяльності [5]. Така діяльність сприяє усвідомленню студентом необхідності регуляції своєї поведінки на основі гуманного ставлення до суб'єктів взаємодії.

Відтак, практичний компонент вірності репрезентує свідомо регульовану поведінку на основі соціально-значущих норм, правил. Він передбачає оволодіння вихованцями соціальними-комунікативними вміннями і навичками, що дозволять їм успішно встановлювати контакти з іншими людьми, виявляти вірність в особистісних взаєминах, створювати свій власний алгоритм вірності у взаєминах, самооцінювати результат вчинку-вірності.

Таким чином, дослідження змістової структури вірності особистості свідчить, що когнітивний, емоційно-мотиваційний, практичний компоненти тісно пов'язані між собою, оскільки при їх характеристиці вони розглядаються як єдине ціле. Тому будь-яке послаблення щодо розвитку одного з них неодмінно відіб'ється на інших двох, а також і на загальному рівні сформованості вірності в особистісних взаєминах студентів. Взаємозв'язок, який наявний між компонентами, сприяє тому, що посилення одного з них буде одночасно збагачувати інші.

На основі структурних компонентів нами розроблені критерії та показники виховання вірності в особистісних взаєминах студентів.

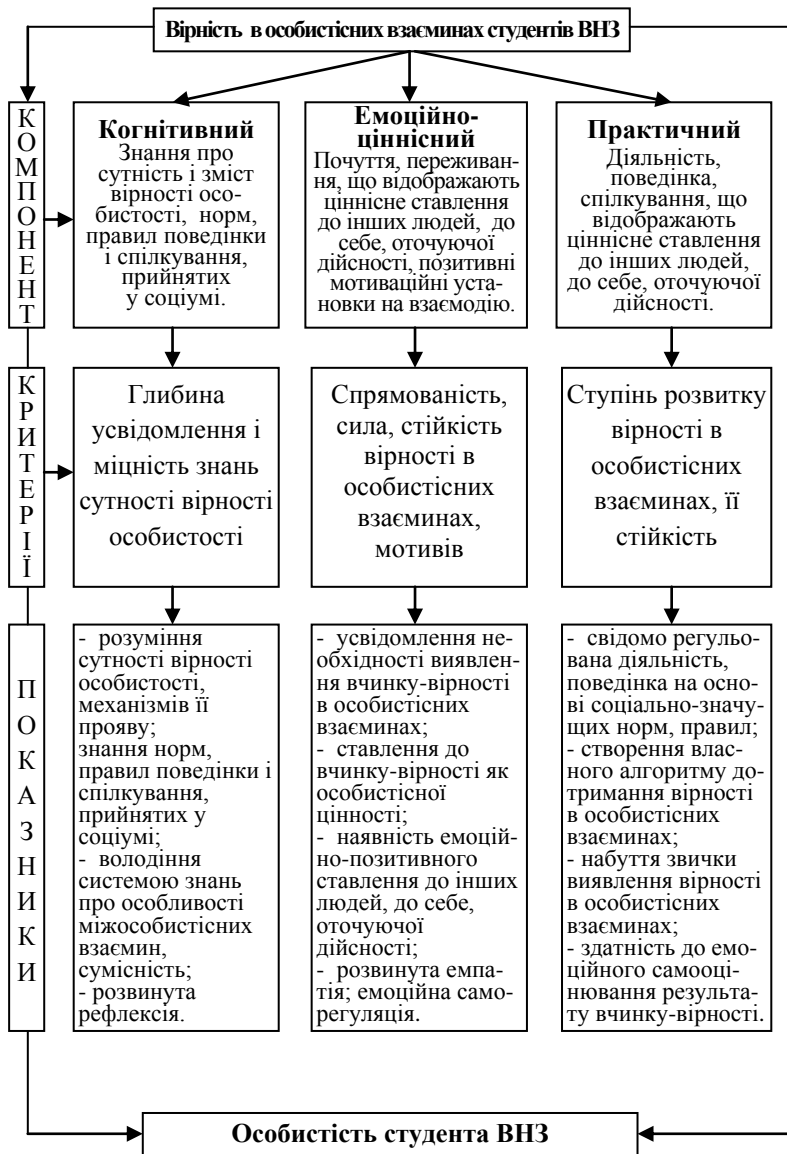

Рис. 1.2.1. Змістова структура вірності в особистісних взаєминах студентів.

Розділ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ВІРНОСТІ В ОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИНАХ СТУДЕНТІВ

2.1. Шляхи виховання вірності в особистісних взаєминах

У системі чинників розбудови державності, духовного відродження нашого народу, входження країни у високоцивілізоване світове співтовариство актуальним постає завдання щодо створення такої системи виховання, яка забезпечувала б високий рівень розвитку моральних якостей особистості, серед яких стрижнева роль належить вихованню вірності в особистісних взаєминах підростаючого покоління.

В сучасних умовах розвитку державності відбувається новий етап модернізації системи освіти, що супроводжується суттєвими змінами у виховній теорії та практиці. Основними показниками ефективності виховної системи ВУЗу визнано особистість студента, його самопочуття в колективі, уміння ефективно взаємодіяти в особистісній сфері, рівень соціально-комунікативного розвитку, характер самореалізації. З огляду на це, виховна система передбачає постійне вивчення його стану й організацію відповідних корегуючих педагогічних впливів. Разом з тим у роботі вищих навчальних закладів спостерігається орієнтація на здобуття студентами знань, умінь, навичок, а проблема виховання моральних якостей, зокрема, вірності залишаються поза їхньої уваги.

Зазначимо, що вірність особистості є складною структурою, що інтегрує низку взаємообумовлюючих і

взаємозалежних компонентів, що і зумовлює необхідність в обґрунтуванні моделі виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ у позанавчальній діяльності.

У створенні моделі виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ ми керувалися концепцією гуманістичного виховання (В. Сухомлинського, Л. Новикової, К. Роджерса), концепцією особистісно орієнтованого підходу до виховання (І. Беха), концепцією системного підходу до виховання (М. Красовицького, Ю. Сокольникової, Е. Юдіна), концепцією розвитку особистості у діяльності (О. Бодальова, О. Леонтєва, С. Рубінштейна).

Модель виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ в позааудиторній діяльності має чітку структуру, основними компонентами якої є:

1. Цільовий компонент (включає мету та завдання). Мета визначає усю систему виховання, її характер і головні принципи організації педагогічної діяльності. Мета відповідно має низку конкретних завдань: оволодіння студента знаннями про сутність і зміст вірності особистості, механізми її прояву, системою знань про особливості міжособистісних взаємин, сумісність, рефлексію; цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що забезпечує виявлення студентами вчинку-вірності в особистісних взаєминах, підвищення їх соціального статусу в середовищі ровесників (задоволення потреби у визнанні, повазі, підтримці, захищеності); розвиток оптимальних моделей взаємин у системі “куратор-студент-студентський колектив” з метою забезпечення сприятливих умов, що

забезпечують виховання вірності в особистісних взаєминах студентів.

2. Змістовий компонент моделі виховання вірності в особистісних взаєминах студентів представлено взаємопов'язаними і взаємозумовлюючими компонентами: когнітивним – включає знання про сутність і зміст вірності особистості, систему знань про особливості міжособистісних взаємин, сумісність, рефлексію; емоційно-мотиваційним – характеризується почуттями, переживаннями, що відображають ціннісне ставлення студента до себе, інших людей, оточуючої дійсності, сформованістю в нього позитивних мотиваційних установок на спілкування, взаємодію, усвідомлення необхідності виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах, ставлення до вчинку-вірності як особистісної цінності; практичним, що віддзеркалює діяльність, поведінку, спілкування та відображає ціннісне ставлення студента до себе, інших людей, оточуючої дійсності, створення власного алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах, набуття звички виявляти вірність в особистісних взаєминах, здатність до емоційного самооцінювання результату вчинку-вірності. Кожному з них відповідає певна група робочих функцій. Уточнимо значення функцій. Реалізація інформаційної функції передбачає глибоке знання студентами сутності вірності особистості, механізмів її прояву, володіння системою знань про особливості міжособистісних взаємин, сумісність, рефлексію; знання різних джерел інформації. Спонукальна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій, мотиваційної сфери студентів та є основою виявлення вірності в

особистісних взаєминах. Діяльність кураторів академічних груп спрямована на актуалізацію знань, життєвого досвіду юнаків і дівчат з метою формування у них соціально-комунікативних умінь і навичок, що дозволять їм успішно встановлювати контакти з іншими людьми, приймати обґрунтовані адекватні рішення в ситуаціях міжособистісної взаємодії, реалізує діяльнісну функцію. Зазначені функції пов'язані між собою та складають основу виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ.

3. Технологічний компонент відображає динаміку взаємодії суб'єктів виховної системи і репрезентується у технологічному забезпеченні (формах, методах, засобах), принципах, педагогічних умовах. Зокрема, суттєвими структурними елементами моделі є: цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів у різних формах позааудиторної діяльності з метою усвідомлення ними сутності й змісту вірності як їхньої особистісної цінності, усвідомлення необхідності виявлення вірності в особистісних взаєминах, накопичення досвіду соціально-комунікативних умінь і навичок; набуття звички виявляти вірність в особистісних взаєминах.

Модель виховання вірності в особистісних взаєминах студентів побудована на принципах цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно-розвиваючого спілкування; використання співпереживання; систематичного аналізу юнаками і дівчатами власних та чужих вчинків.

Складниками технологічного компонента є педагогічні умови. Аналіз педагогічної літератури вказує на відсутність єдиного підходу до визначення

поняття “педагогічні умови”. Вживаються тлумачення цього поняття як чинник, обставина, засіб, можливості змісту, методів і організаційних форм тощо. А саме під педагогічною умовою розуміється “така обставина чи обстановка, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості...” [20, с.97].

Отже, до педагогічних умов відносимо ті умови, які цілеспрямовано створюються у виховному процесі вищого навчального закладу і забезпечують його ефективне функціонування. При цьому важливим є сукупність певних обставин, послідовність дій, що створюються у навчально-виховному процесі та позитивно впливають на формування особистості. Підвищення ефективності процесу виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ відбувається за реалізації вказаних у моделі комплексу педагогічних умов.

Нами були визначені наступні педагогічні умови виховання вірності в особистісних взаєминах: формування у студентській групі виховного середовища, що активізує засвоєння студентами моральних понять і цінностей в тому числі й вірності; залучення юнаків і дівчат до колективного обговорення морально-етичних дилем, пов’язаних із виявленням вірності в особистісних взаєминах на матеріалі художніх творів і реальних життєвих ситуацій; використання групових форм виховної взаємодії, які забезпечують систематичну демонстрацію студентами вчинку-вірності та перевищують їх актуальний рівень морального розвитку; педагогічна підтримка студентів у моральному самовизначенні, вияві вчинку-вірності. Під час

виділення зазначених педагогічних умов нами враховувалась зміна вимог сучасного суспільства до виховання молоді. У цих умовах виникає необхідність у створенні виховуючого середовища, яке виконує “роль джерела особистості” (Л. С. Виготський). Нами було враховано особливості розвитку моральної свідомості особистості. Як свідчать психологічні дослідження, моральні цінності засвоюються кожною особистістю в процесі розв’язання “завдань на зміст” (О. М. Леонтєв). У цьому зв’язку важливою педагогічною умовою виховання вірності в особистісних взаєминах студентів стає розв’язання моральних ситуацій, які сприяють осмисленню власного життєвого досвіду.

4. Результативний компонент моделі виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ синтезує реальні показники її ефективності, що відображають ступінь досягнення передбачених цілей і суттєві зміни, які характеризують якісний й кількісний аспекти функціонування моделі виховання. Як результат – вихованість вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ.

Ефективне функціонування моделі можливе за умови адаптаційного управління процесом (ми його визначили як цілеспрямованість та гнучкість підпорядкування проектної мети й завдань соціокультурним й освітнім потребам вищого навчального закладу), свобода вибору, що гарантує кожному суб’єктові виховного процесу вільне визначення власних інтересів, вибір видів і форм діяльності у позааудиторний час. В основі виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ лежить процес засвоєння юнаками і дівчатами

моральних норм і цінностей, які регулюють поведінку людей, забезпечують їх стійкість у різних обставинах. Разом з тим, дії, вчинки, які спрямовуються на зовнішнє дотримання моральних норм, але не спонукаються інтересами інших людей, а якими-небудь іншими мотивами (наприклад, острахом осуду), за самою логікою моралі не можуть розцінюватися як моральні.

Останнім часом увага вчених все більше повертається до інтерактивних форм і методів виховання (соціально-комунікативні тренінги, рольові ігри, психодрама), які дозволяють коригувати поведінку людей у ситуаціях особистісної взаємодії. Дані форми розраховані на формування й розвиток емпатії та рефлексії, які дають змогу усвідомити й оцінити деякі звичні стереотипи сприймання самого себе та інших людей.

Серед форм роботи, які використовувалися нами у процесі експериментальної роботи, особливого значення ми надавали реалізації спецкурсу “Вірність та особистісні взаємини”. Запропонована програма спецкурсу побудована з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей юнаків і дівчат. Факультатив розрахований на 47 годин лекційних та практичних занять.

Завдання курсу передбачало ознайомлення студентів із сутністю поняття “вірність особистості”, механізмами її прояву, особливостями особистісних взаємин; усвідомлення необхідності виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах; формування у них внутрішнього переживання вірності як особистісної цінності, вміння аналізувати проблеми у взаєминах між людьми та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення.

Структура занять факультативу передбачала викладання теоретичного матеріалу разом з практичними вправами, іграми, елементами тренінгу, дискусіями, аналізом життєвих ситуацій і вирішенням проблем взаємин, методиками вивчення юнаками і дівчатами своїх особистісних якостей, складання самохарактеристик, вироблення власного алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах. Ми зосереджували увагу на таких видах роботи, що забезпечують практичну реалізацію теоретичних знань про вірність, особистісні взаємини, емпатію, рефлексію, сумісність та сприяють оволодінню необхідними вміннями.

В основі занять зі спецкурсу було покладено особистісно орієнтований підхід, створення атмосфери психічного комфорту й розкнутості, спонукання студентів до пошуку нестандартних способів розв'язання проблем міжособистісних взаємин і спілкування, переконання їх у тому, що між думками, почуттями та поведінкою існує тісний зв'язок, а також, що проблеми особистісних взаємин пов'язані не тільки з певними обставинами, але й із неправильним сприйняттям та розумінням їх.

На заняттях спецкурсу ми використовували наступні установки: діалогізація взаємодії на основі поваги до думки іншого, персоніфікація висловлювань, акцентування уваги на власній мові почуттів, довірливому спілкуванні, конфіденційність, самодіагностика.

Особливого значення в арсеналі форм і методів виховання вірності в особистісних взаєминах студентів

надавалося складанню юнаками й дівчатами самохарактеристик, індивідуальних програм особистісного зростання. Окреслений інструментарій розвивав у молоді здатність реально оцінювати власні здібності й можливості, переваги й недоліки, адекватно сприймати оцінювання інших та визначити напрямок саморозвитку, самовдосконалення на шляху до виховання вірності в особистісних взаєминах.

Використовуючи на заняттях спецкурсу активні методи групової роботи (інтерв'ювання, дискусії, елементи тренінгу, включення юнаків і дівчат до творчої діяльності зі створенням ними алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах) ми тим самим навчали студентів розумінню сенсу вияву вчинків-вірності іншими. Така робота сприяла побудові ними власного алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах, розвитку навичок міжособистісної взаємодії та спілкування.

У юнацькому віці актуальною постає проблема особистісного самовизначення, саме тому студентів цікавлять наступні запитання “До чого я прагну?”, “Навіщо я живу?”, “Що таке вірність?”, “Вірність в особистісних взаєминах: реальність чи неможливість?”, “Чи існує дружба без вірності?”, “Вірний друг – це друг, який завжди прийде на допомогу?”, “Чому є місце зраді в нашому житті?”, “Вірний друг, який він ...?”, “Чи можуть усі бути вірними в особистісних взаєминах?”, “Життя без зради: реальність чи фантазія?”.

До спецкурсу нами було включено такий вид роботи, як розв'язування ситуацій вчинку-вірності та вчинку-зради на основі життєвого досвіду юнаків і

дівчат. Цей вид роботи передбачав моделювання проблемних ситуацій, пов'язаних з виявленням вчинку-вірності в особистісних взаєминах, самопостереження та аналіз власних особистісних взаємин з друзями, одногрупниками. Під час розв'язання ситуацій пов'язаних зі вчинком-вірності та вчинком-зрадою студенти усвідомлювали зміст соціальних, моральних норм, правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, необхідність виявлення вірності в особистісних взаєминах, давали оцінку поведінці, вчинкам людей у різноманітних ситуація, навчалися знаходити оптимальні шляхи їх розв'язання.

На заняттях застосовувались також елементи методу “мозкового штурму”, який можна використувати як самостійний метод (“Чим юнак відрізняється від підлітка й дорослого?”, “Аргументи “за” і “проти” вірності в особистісних взаєминах”, “Чому ми говоримо про вірність та зраду у дружбі?”, “Що можна зробити, щоб людина змінила своє ставлення до оточуючих?”).

Заняття спецкурсу включали також самостійну роботу юнаків і дівчат над особистісним розвитком та індивідуальний тренінг (самовиховання), який передбачав застосування комплексу методів та засобів самоорганізації розуму та морально-етичних почуттів, інтелектуального й емоційного творчого самозбагачення. Зупинимося на деяких з них детальніше. Самовиховання обумовлено здібністю індивіда переводити зовнішні виховні впливи у внутрішній план, здійснювати перехід зовнішнього виховання в усвідомлене внутрішнє самовиховання. З огляду на це

важливу роль у проведенні індивідуального тренінгу відігравав метод самопереконання. Дискусія з самим собою, роздуми, зіставлення різних мотивів, доказів “за” щодо вияву вчинку-вірності в особистісних взаєминах та “проти” зради – це і є самопереконанням. Правильне рішення можливе лише при різнобічній оцінці усіх обставин. При цьому, обов’язково враховувався характер почуттів: образа, гнів, заздрість та інші, що можуть привести до необ’єктивних оцінок. Саме тому самопереконання передбачало наявність розвиненого мислення й певного життєвого досвіду.

Самопереконання розпочиналося з аналізу юнаками і дівчатами аргументів “за” щодо вияву вірності особистості в особистісних взаєминах та “проти” зради. Ці аргументи ми рекомендували розподілити на дві групи й поступово їх записувати у дві колонки одна навпроти другої. (“Хочу завжди виявляти вірність в особистісних взаєминах, тому, що, тоді буду жити за “золотим правилом етики”; “Хочу бути надійним у дружбі, тому, що тоді буду мати вірних друзів”; “Хочу бути відповідальним за свої вчинки та взяті на себе зобов’язання, тому, що тоді мої однокурсники захочуть мати зі мною справу”; “Хочу бути постійним у переконаннях, поглядах, тому, що тоді, я буду надійною людиною”). (“Не хочу зраджувати в особистісних взаєминах, тому, що буду завдавати шкоди людям, які є для мене дорогими”; “Не хочу бути ненадійним у дружбі, тому, що тоді не буде ні дружби, ні друзів”; “Не хочу бути безвідповідальним у взаєминах, тому, що жодна людина не захоче мати зі мною справу”; “Непостійність у словах, переконаннях,

поглядах призведе до того, що мене будуть сприймати людиною, яка не має характеру”).

Зміст занять спецкурсу вміщує інформацію про місце вірності серед загальнолюдських цінностей, взаємозв'язок моральних установок особистості студента та його духовного світу; роль вчинку-вірності в особистісних взаєминах студентів.

Набуття психосексуальної ідентичності є одним із основних завдань соціального розвитку в юності. Потреба юнаків і дівчат у близькості, належності висуває на перший план дружбу. Спілкування, емоційний контакт з представниками протилежної статі стають умовою підвищеного соціального статусу серед ровесників, що й відповідно актуалізує проблему виховання вірності в особистісних взаєминах студентів. Саме тому, одним із завдань спецкурсу було ознайомлення студентів із проблемами дружби, вірності та зради в особистісних взаєминах, моральними якостями необхідними у встановленні позитивних взаємин. Зокрема, на заняттях за темою “Вірність як основа дружби” основна увага зосереджувалась на самодіагностиці студентами власних моральних якостей, які складають основу успішних особистісних взаємин, дружби. Особливий акцент робився на виявленні рівнів сформованості вірності у юнаків і дівчат. Це потребувало організації й виконання відповідних завдань, вправ, тестів, творчих робіт, за допомогою яких студент міг об'єктивно визначити у себе наявність певних якостей та готовність до прояву їх у відповідній практичній діяльності.

Досить неоднозначним, але цікавим виявилось заняття спецкурсу щодо осмислення власних спогадів, про вчинки-вірності та вчинки-зради, які стали своєрідним механізмом пізнання самого себе, свого досвіду й тих якостей, що проявлялися в особистісних взаєминах. У ході таких спогадів студентам пропонувалося скласти список якостей, які притаманні особистості здатній вчинити вчинок-вірність та вчинок-зраду, назвати емоції задоволення чи страждання, які вони зазнавали в результаті певного вчинку. При цьому емоції задоволення й страждання необхідно розділити на дві групи “міг обійтися” , “не міг без цього обійтися”.

У рамках занять спецкурсу проводився тренінг-самотестування: порівняння власного життя й моральних цінностей з життям літературних героїв; роздум “Моє бачення моральної людини”, “Я себе бачу таким...”. Окрім того, для нас було важливо простежити ще за однією особливістю у ході самотестування: чи входять у перелік наявних (й необхідних) особистісних якостей ті, які є важливими для юнаків і дівчат у встановленні позитивних особистісних взаємин. Зокрема, це стосується надійності, відповідальності, постійності, незмінності особистості у побудові взаємин з іншими. Звичайно, що названі моральні цінності не завжди фіксувалися й проявлялися у відповідях студентів. У ході заняття ми зіткнулися з деякими труднощами щодо розробки та створення студентами власного алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах.

На першому етапі заняття, враховуючи думки однокурсників та друзів, юнаки і дівчата називають

якості, які необхідні у встановленні позитивних особистісних взаємин (вірність, надійність, постійність у взаєминах, незмінність у своїх переконаннях та діях, відповідальність за свої вчинки, взяті на себе зобов'язання, відвертість, щирість, правдивість, чуйність), але вони не завжди притаманні молодим людям, їх необхідно виховати у собі. Надалі студенти розподіляли їх за рейтингом значущості, вибирали із них найбільш важливі, ті які сприяли виявленню вірності у взаєминах. Після аналізу даних вони разом із куратором проектували шляхи самовдосконалення. При цьому акцент робився лише на тих якостях, що досить чітко контролюється протягом тижня (не більше двох). Кожного дня студент здійснював аналіз своєї роботи щодо розвитку зазначених якостей, а результати фіксував у щоденнику, виставляючи собі позитивні чи негативні бали, виражені знаком “+” чи “-”. Якщо, скажімо, він повів себе так, як вимагає “золоте правило етики”, то ставить плюс, якщо з відхиленням чи навіть явним порушенням – мінус. Визначення ефективності індивідуальної роботи щодо самовдосконалення студента здійснювалось шляхом підрахунків плюсів і мінусів. Виявляючи надійність, постійність у взаєминах, відповідальність за взяті на себе зобов'язання та вчинки, відвертість, щирість у взаємодії, тим самим студент виробляв власний алгоритм дотримання вірності в особистісних взаєминах.

Паралельне ведення щоденників не мало за мету фіксацію результатів. Це були роздуми, коментарі, самооцінка вчинків-вірності в особистісних взаєминах студентів, прогнозування власних результатів і шляхів

їх досягнення. Записані думки й коментарі у щоденнику можуть, за бажанням самого студента, обговорюватися індивідуально з куратором. У процесі такого індивідуального спілкування простежувалися як поглиблення усвідомлення власних якостей, зокрема, вірності, надійності, відповідальності в особистісних взаєминах, так і зміна самооцінки студентом цих якостей.

На занятті “Вчиняй з іншими так, як бажаєш, щоб вчиняли з тобою” студентам пропонувалася для обговорення теми “Який я в особистісних взаєминах у минулому, теперішньому і майбутньому?”. Юнаки і дівчата відповідали на запитання, порівнюючи себе і свою поведінку в минулому та теперішньому часі, а також проектували своє майбутнє, акцентуючи увагу на “золотому правилі етики” – “Вчиняй з іншими так, як бажаєш, щоб вчиняли з тобою”.

Нами були використані наступні теми для обговорення: “Зістав себе і своє минуле з собою теперішнім”. “Подивись на своє минуле з позицій тебе сьогоднішнього”. “Чи ти вірний, надійний, постійний, відповідальний в особистісних взаєминах?” “Чому ти так вважаєш?” “Що з минулого заважає тобі стати надійним, відповідальним, вірним, постійним? Чому?”; “Які твої особистісні якості можуть перешкодити виявленню вчинку-вірності у взаєминах, а які сприяють реалізації даного вчинку?” “Наскільки відповідають твої вчинки, поведінка життєвим цілям?” “Чи здійснюєш ти іноді вчинок-зраду, який суперечить твоїм життєвим принципам? Що є причиною цього?”; “Яким ти бачиш своє майбутнє?”. “Які якості необхідно тобі виховувати

у собі для того, щоб бути справжнім другом, а від яких потрібно позбавитись?”. “Чи маєш ти такі життєві принципи, від яких ти не відступишся ні за яких обставин ні сьогодні, ні в майбутньому?”

Ефективними методами, що забезпечують педагогічний вплив на сферу моральності юнаків і дівчат, є: диспути на тему вірності та зради в особистісних взаєминах молоді, бесіди про актуальні проблеми, які несуть у собі моральний зміст.

Стимулюючи в молоді мотивацію щодо виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах, формування у них здатності до моральної оцінки явищ дійсності на заняттях зі спецкурсу ми використовували диспути-лекції на тему: “Вірність. Зрада. Що заважає нам виявляти вірність у взаєминах?”, рольові ігри, творчі роздуми, практикумне вирішення й обговорення проблемних ситуацій морального змісту та рефлексію отриманого морального досвіду.

Іншим різновидом позааудиторної роботи з молоддю, яка здійснювалася в рамках спецкурсу, були ігри. З метою виховання почуття вірності в особистісних взаєминах студентів нами було змодельовано й апробовано низку ігор “Малюнок почуття”, “Чарівна паличка”, “Про мене навпаки”, “Малюнок вчинку-вірності й вчинку-зради”, “Ти мене розумієш? Зрозумій мене!”, “Добро та зло”, “Вірний друг”, “Сила мови у вихованні вірності в особистісних взаєминах”, “Дотягнись до зірок”, “Один для одного”, “Зрада в особистісних взаєминах”. Змістова насиченість і спрямованість ігор несли в собі основну ідею – формування самооцінки вчинку-вірності та вчинку-

зради в особистісних взаєминах студентів. Особливості побудови ігор характеризувалися оптимальністю прийомів активізації вияву вчинку-вірності. На всіх етапах ігор простежувалися елементи моральної взаємодії, підтримки рольових функцій й стилю поведінки учасників. При цьому сюжетна лінія ігор проектувалася так, щоб вони спонукали студентів до прийняття моральних рішень й потребували прояву ними надійності, постійності, відповідальності тощо в особистісних взаєминах.

Застосування гри у вихованні вірності в особистісних взаєминах студентів буде ефективною за умови: формування відчуття, що гра – це серйозна справа, яка зумовлена низкою складних і цікавих завдань спрямованих на розвиток особистості; урахування інтересів кожного студента; відчуття емоційного захисту та комфортності; розвитку у юнаків і дівчат товариськості, емпатійності, здатності до подолання конфліктних ситуацій; відчуття морального обов'язку перед учасниками ігрової діяльності, власної гідності, турбота за успіх загальної справи тощо [9].

У нашій роботі було апробовано рольові ігри “Вірність в особистісних взаєминах” та “Зрада у дружбі”. Ці ігри являли собою динамічну спрощену модель дійсності й ґрунтувалися на ситуаціях, узятих з реального життя та художньої літератури. Ігри мають сюжет, пов'язаний з моральною проблемою, яку необхідно вирішити студентам. У процесі гри студенти потрапляли у конкретні ігрові ситуації, маючи свої погляди, переконання, індивідуальний досвід, різні соціальні установки. Як показує наш досвід, названі

рольові ігри сприяли формуванню у юнаків і дівчат емоційно-позитивного ставлення до інших людей, до себе, оточуючої дійсності, виробленню умінь самостійно приймати рішення в ситуаціях морального вибору, усвідомленню студентами необхідності виявлення вірності в особистісних взаєминах. В ігровій ситуації студенти переживали події разом зі своїми героями, намагалися опанувати їх моральними якостями, інтенсивно сприймали досвід інших, розвивали навички прийняття рішень у складних ситуаціях.

Рольові ігри дозволяли студентам на особистому досвіді пережити ситуації вірності або зради в особистісних взаєминах. Завдяки цьому вони набували емоційного досвіду, який пробуджував інтерес до проблеми виявлення вірності особистістю, мотивував їхню поведінку. В іграх під впливом емоцій збільшувалась ймовірність того, що студенти будуть діяти так, як вважають за потрібне, а не так, як очікують від них оточуючі. Завдяки цьому ігри дозволяли працювати з реальними моральними уявленнями студентів, а не з тими, які вони демонстрували в угоду іншим.

Згідно нашої гіпотези, одна з важливих умов виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ полягає в залученні їх до колективного обговорення морально-етичних дилем, складених на матеріалі художніх творів та реальних життєвих ситуацій. Слід зазначити, що художні твори містять у собі комплекс думок, почуттів, образів, які є носіями етичних цінностей, а відтак впливають на виховання вірності особистості. Виховна сила художнього слова

полягає у його моральному впливі на розум і почуття студентів, які співпереживають персонажам, схвалюють чи засуджують змальовані у творі явища життя. З огляду на вищезначене ми проводили колективне обговорення морально-етичних дилем, складених на матеріалі художніх творів і реальних життєвих ситуацій. Проведення дискусій з метою виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ має певні особливості. Основою для дискусій обиралася моральна дилема, створена на основі літературного твору чи реальних подій. Сюжет дилеми містив реальний конфлікт для центрального персонажа, включаючи велику кількість моральних проблем для розгляду, викликав різні погляди серед студентів у ставленні до ситуації. Правильно складена дилема і сформульовані запитання допомагали не перетворювати дискусію на просту етичну бесіду. Наведемо приклад однієї з дилем, яка пропонувалася студентам для групового обговорення.

“Микола, студент 1-го курсу, вступив до вузу і почувався самотньо, доки одного дня Олександр не запропонував йому познайомитися: “Привіт, Микола! Я – Олександр навчаюся на 2-му курсі. Якщо сьогодні після занять ти вільний, приходь на спортмайданчик пограти у футбол”. Дуже швидко Микола та Олександр стали добрими друзями.

Згодом Миколу запросили грати у студентську футбольну команду. Юнаку подобалося тренуватися і проводити вільний час з товаришами по команді. У суботу й неділю вони інколи виїжджали разом на природу.

У міру того як Микола став проводити з командою все більше часу, він усе рідше бачив Олександра – свого старого друга. Одного дня Олександр зателефонував до Миколи: “Ти не дуже зайнятий у цю п’ятницю? Я зі своєю родиною святкуватиму свій день народження, запрошую і тебе”. Микола радо погодився. Але у п’ятницю після тренування товариші по команді в один голос запрошують Миколу відвідати разом з ними одне чудове місце”.

У процесі обговорення цієї дилеми перед студентами ставилися такі запитання:

1. Чи повинен Микола піти з командою? Чи не зрадить він таким чином Олександра? Адже він пообіцяв!

2. А якщо б Микола після занять поговорив з Олександром, вибачився і сказав, що через непередбачені обставини він не зможе прийти на день народження? Чи було б тоді правильно піти з командою? Чи не було б це зрадою у дружбі? Адже день народження один раз на рік і так хочеться щоб на ньому був присутній друг!

3. Товариші по команді можуть образитися, якщо Микола не піде з ними, і вважатимуть його не справжнім другом. Можливо, Миколі слід піти з командою? Тоді уся команда буде знати, що він надійний, постійний відповідальний у дружбі і слова команди для нього закон.

4. А може Микола згадає, як Олександр несподівано прийшов йому на допомогу, коли він був

самотнім. Чи повинен Микола у цьому випадку йти з командою?

5. Давайте дещо змінимо ситуацію. Припустимо, що спершу члени команди запропонували Миколі піти з ними на прогулянку у п'ятницю і він погодився. А після цього Олександр запрошує Миколу на день народження. Як має він вчинити у цьому разі, щоб бути вірним у їх особистісних взаєминах?

6. Що важливіше: мати одного вірного друга на якого можна покластися у будь-яку хвилину чи багатьох товаришів?

7. Давайте дещо змінимо ситуацію. Якщо Микола і Олександр – не близькі друзі, а просто знайомі? Чи повинен тоді Микола йти з командою? Чи не буде це зрадою у такому різі?

Як засвідчує наш досвід, опанування студентами практичними навичками розв'язання дилем щодо вірності та зради в особистісних взаєминах можливе лише у тому випадку, коли пропонувані моральні проблеми зацікавлюють їх і здаються дійсно складними й неоднозначними. Між ситуацією, коли ставляться питання, на які вже є відповідь, і ситуацією, коли проблема не має однозначного розв'язання, існує велика різниця. У першому випадку студенти намагаються вгадати правильну відповідь, а не прагнуть самостійно досліджувати проблему. Робота над запропонованими моральними питаннями вимагала творчого підходу і тим самим сприяла виробленню у студентів переконаності у власних позиціях щодо проблеми вірності особистості.

Необхідно зазначити, що обов'язковою умовою ефективного впливу дискусії на виховання вірності в

особистісних взаєминах студентів ВНЗ є правильна позиція і тактика поведінки куратора академічної групи. Він не повинен висловлювати власні погляди, нав'язуючи їх юнакам і дівчатам силою свого авторитету, тому що висловлена у формі аргументу думка спрямовує студентів до некритичного прийняття бажаної відповіді. За таких умов молодь тільки завчас правильні відповіді, не заглиблюючись у їхній справжній зміст. Саме тому під час проведення дискусії, щоб не спонукати студентів до “правильних” суджень, ми використовували стратегію “опосередкованого навчання”. Сутність її полягає у такій організації обговорення, за якої студентам надається можливість вільно висловлювати свої погляди, свобода вибору. Задля цього у процесі проведення дискусії ми керувалися наступними правилами: дотримуватися демократичного стилю спілкування, який сприяє створенню на заняттях доброзичливої атмосфери; формувати у студентів позитивну мотивацію участі в дискусії; організовувати творчу взаємодію студентів між собою, а також з куратором; заохочувати студентів до запитань і навіть сумнівів щодо певних поглядів, тобто розвивати конструктивний критицизм; формувати творчу атмосферу, стимулювати творче мислення студентів (водночас не примушувати їх виявляти творчість, а дозволити працювати на рівні індивідуальних можливостей); чергувати активні та спокійні періоди дискусії, необхідні для глибокого осмислення моральної проблеми, аналізу власних поглядів і переконань; враховувати спосіб мислення кожного студента, знайомити їх з технікою розв'язання

моральних проблем, а також систематично перевіряти кожну ідею.

Для того щоб стимулювати активність студентів на початку дискусії ми використовували відкриті запитання: “Що повинен зробити персонаж? Чому або які головні причини для такого вибору?” Під час перших дискусій студентам пропонувалось протягом декількох хвилин продумати і записати власні думки для подальшого колективного обговорення.

Як свідчить наш досвід, успіх проведення дискусій залежить від уміння куратора розумно й делікатно спрямовувати думки студентів. Він повинен уміти вчасно висловити певні заперечення, зачитати спеціально підібрані для активізації обміну думками місця з художнього тексту, передбачити, кому з студентів надати слово.

Під час обговорення моральних дилем нами використовувались прийоми, які спонукали студентів до перегляду власної позиції, сприяли вихованню вірності в особистісних взаєминах.

1. Прийом альтернативних наслідків. Студентам пропонувалось відповісти на запитання: “Що трапиться, якщо персонаж вчинить так або так?”. Використання цього прийому сприяло розвитку прогностичних умінь, здатності передбачати наслідки власних вчинків.

Прикладом використання прийому альтернативних наслідків може слугувати дилема, створена на основі повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”.

2. Прийом заміни ролей. Юнакам і дівчатам легше знайти вихід із моральної проблеми, якщо куратор пропонує їм уявити себе на місці певного персонажа

ситуації: “Якби Ви були на місці..., як би Ви вчинили?”. Такі запитання спонукають студентів до конкретизації власної моральної позиції, сприяють розвитку рефлексії, емпатії.

3. Прийом врахування почуттів дійових осіб моральної дилеми. Виховуючи почуття вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ, ми цілеспрямовано працювали над виробленням у студентів суджень, які спиралися б на власні почуття й переживання. Як справедливо зазначає К. Шварцман, “якщо передача знань вимагає головним чином звернення до інтелекту особистості, то формування певної ціннісної орієнтації пов’язане з впливом на емоції та почуття людини, що сприяють перетворенню тих чи інших ціннісних установок у переконання” [43, с.34]. Прийом врахування почуттів спонукав студентів брати до уваги емоційні переживання інших людей, ставити себе на їх місце: “Як, на Вашу думку, персонаж відчуває себе в цій ситуації? Як би Ви відчували себе в такій ситуації? Чи є відповідність між Вашими почуттями і почуттями героя?” Такі запитання розвивали у студентів здатність розуміти почуття, позиції, інтереси інших людей.

4. Прийом використання особистого досвіду студентів. Зразки вчинку-вірності та вчинку-зради в особистісних взаєминах необхідно обговорювати та оцінювати на основі морального досвіду особистості. З цією метою ми використовували запитання, які ведуть від аналізу особистих вражень до формулювання загальних моральних правил: “Чи не траплялось щось подібне з Вами? Які були Ваші думки, почуття, дії?”

Оцінюючи зараз подібну ситуацію, чи хотіли б Ви щось змінити у своїй поведінці? ”

5. Прийом “Дехто вважає...”: “Дехто вважає, що дотримуватися вірності в особистісних взаєминах необхідно за будь-яких обставин. Що можна їм відповісти?”. За допомогою цього прийому студенти підводились від аналізу конкретної ситуації до теоретичного обговорення моральних принципів. Зокрема, приклад застосування цього прийому під час обговорення моральної дилеми міститься у творі Г. Тютюника “Три зозулі з поклоном”.

6. Прийом заміни ключового персонажу (коли близьку людину замінюють чужою чи навпаки): “Якби на місці Марфи були б Ви, якби Ви вчинили?”

7. Прийом стимулювання взаємодії шляхом зіставлення різних позицій: “Здається, Валентина і Світлана займають протилежні позиції. Обґрунтуйте свою точку зору”.

8. Прийом ускладнення ситуації. Продемонструємо його на прикладі моральної дилеми за поемою Ліни Костенко “Маруся Чурай”.

Композиційна побудова деяких творів містить ускладнення або появу нових моральних проблем для персонажа, які куратор використовує як продовження дилеми. Зразком подібного розгортання сюжету є повість І. Франка “Украдене щастя”.

Наприкінці дискусії ми використовували запитання, які стимулювали рефлексію й спонукали юнаків та дівчат до підведення підсумків: Чи були якісь моменти в дискусії, які спонукали Вас змінити рішення? Як Ви думаєте, яке рішення найбільш правильне?

Необхідно зазначити, що дискусія не лише активізувала пізнавальну діяльність студентів, але й виконувала функцію поглибленого аналізу моральних проблем, творчого осмислення ідей, стимулювала пошук розв'язків конфліктної ситуації.

Під час обговорення значна увага приділялась розвитку у студентів не тільки здатності до децентрації, аналізу моральних проблем з позицій інших людей, але й емпатії – здатності до емоційного співчуття як основи моральної поведінки. Спочатку студентам пояснювалась сутність емпатії, зверталась увага на те, що вона є важливою складовою вірності в особистісних взаєминах. Після цього студентам пропонувалися для аналізу проблемні ситуації, в яких шлях до правильного розв'язання лежить через виявлення співчуття до людей, що допустили порушення моральної норми. Як приклад завдань, що використовувалися, наведемо таку ситуацію:

“Олег, студент 2 курсу математичного факультету має добрі знання з усіх предметів окрім іноземної мови. Викладач пропонує юнакові відвідати додаткові консультації з метою покращення своїх знань. Прийшовши на першу консультацію з англійської мови він помічає Марину, студентку 1 курсу навчання, яка відрізняється від усіх інших комунікабельністю, доброзичливістю, здатністю допомогти кожному під час заняття, адже у неї найкращі знання з англійської мови. Дізнавшись, що у Олега проблеми з граматиною, дівчина залюбки погодилася йому допомогти. Майже не щодня зустрічалися друзі, аби Марина підтягнула у навчанні Олега: вона пояснювала йому граматику, разом

виконували вправи, розповідала цікаві відомості про країну, мова якої вивчається. Марина була не тільки гарним вчителем, а й справжнім другом: завжди говорила правду, дотримувалася взятих на себе обіцянок, завжди і в усьому на неї можна було покластися. Промайнуло три місяці, Олег покращив свої знання з граматики англійської мови і зрозумів, що Марина стає для нього тягарем. Спочатку йому було цікаво з нею, а тепер..."

Олег бачить Марину, яка іде коридором університету. Що повинен сказати чи зробити Олег?

1. Чи повинен Олег говорити з Мариною на цю тему?

2. Чи повинен Олег попросити пробачення, сказати, ніби дуже зайнятий і не може продовжити заняття з Мариною, і в такий спосіб розірвати дружні взаємини?

3. Чи повинен Олег просто почати дружити з кимось іншим, а Марина сама побачить і зробить висновок?

4. Як Олег повинен реагувати на почуття Марини?

5. Давайте дещо змінимо ситуацію. А якщо дружба Олега і Марини переросла у шлюб і вони мають двох малих дітей? Чи тоді Олег повинен поривати з Мариною?

6. Давайте повернемося до попередньої ситуації. Події розгортаються так: Олег пориває з Мариною, він дає їй зрозуміти, як почуввається з нею, і починає дружити з кимось іншим. Марина ображається і думає над тим, як завдати йому болю. Чи повинна Марина причиняти біль?

7. А що сталося б, якби вони помінялися ролями і Марина теж саме заподіяла Олегові?

Студентам пропонувалось письмово відповісти на питання: Як необхідно вчинити Олегу? Як вчинили б Ви на його місці? Чому?

Після цього відбувалося обговорення різних варіантів розв'язання проблеми.

Під час організації обговорення у групі моральних ситуацій особлива увага зверталась на підготовку аудиторії. Традиційне розташування столів, коли студенти бачать лише викладача і спину товаришів, не придатна для застосування такої методики. Для ефективного спілкування студентів забезпечувалися можливості для візуального контакту. З цією метою ми розміщували навчальні столи у вигляді кола.

Серед активних форм позааудиторної діяльності, що позитивно сприймаються юнаками й дівчатами, сприяють їх самовдосконаленню, вихованню вірності в особистісних взаєминах студентів, і які використовувалися нами можна виділити тренінгові заняття *“Сприяємо своєму вдосконаленню”* із програванням типових проблемних ситуацій вчинків-вірності та вчинків-зради в особистісних взаєминах з наступним обговоренням й знаходженням моральних варіантів їх вирішення. Кожне заняття складалося з наступних частин: 1) теоретичного матеріалу, який подається у формі лекцій-диспутів; 2) проведенні ігор “Вірність та зрада в особистісних взаєминах”, “Чому ми довіряємо?”, “Оживаюча картинка”, під час виконання яких студенти оволодівали необхідними інтерперсональними вміннями і практично використовували набуті теоретичні знання; 3) обговорення юнаками й дівчатами вчинків-вірності в особистісних взаєминах, що сприяло більш глибокому

усвідомленню студентами вчинку-вірності, як особистісної цінності; 4) рефлексія, учасники тренінгу висловлювалися про свій стан, думки, почуття, про те, що їм дало заняття.

Тренінгові заняття в нашому експерименті були моделями різноманітних життєвих ситуацій міжособистісних взаємин, в яких студенти закріплювали навички позитивної вербальної й невербальної комунікації на основі емпатійного спілкування, розвивали вміння щиро ділитися своїми почуттями і розуміти почуття інших, аргументовано відстоювати власну точку зору, усвідомлювати власні досягнення та характер взаємин з оточуючими. Ми пропонували студентам розіграти ситуації вчинку-вірності та вчинку-зради в особистісних взаєминах, боротьбу думок, ставили їх перед необхідністю морального вибору. Завдання кожного полягало в проведенні спілкування найбільш ефективним і адекватним моральним нормам способом.

Ефективною формою виховання вірності в особистісних взаєминах студентів є година куратора академічної групи. Необхідно зазначити, що особистість наставника групи, стиль його спілкування зі студентами є одним із визначальних факторів створення сприятливого емоційного фону у студентському середовищі. Від здатності куратора налагоджувати у взаємодії зі студентами емоційно відверті, комфортні, емпатійні стосунки суттєвим чином залежить виховний потенціал педагогічної діяльності, ефективність її впливу на виховання моральних якостей, у тому числі й вірності.

На кураторських годинах студенти широко публічно обговорювали різні актуальні проблеми за допомогою дискусії, яка ґрунтується на принципах доповнення й уточнення висвітлених питань. Використання у виховній роботі зі студентами дискусій сприяло набуттю ними вмінь логічно обґрунтувати погляди, ідеї, користуватися аргументами і контраргументами. Цьому відповідним чином сприяє характер поставлених питань та активність учасників дискусії. Так, відтворювальні, репродуктивні питання переважно вимагають роботи пам'яті та забезпечують низький рівень активності (“Які види особистісних взаємин Ви знаєте?”, “Що таке приятельські, товариські, дружні взаємини?”, “Що таке сумісність? Які існують види сумісності?”, “Які необхідні риси для встановлення позитивних особистісних взаємин?”, “Що таке емпатія?”).

Описово-ілюстровані питання вимагають роботи творчої уяви і забезпечують середній рівень активності (“Назвіть, прочитані Вами твори української та зарубіжної літератури, в яких було описано ситуації вірності та зради в особистісних взаєминах”, “Розкажіть, хто з Ваших улюблених літературних героїв виявляв вірність у взаєминах”, “Що Ви розумієте під поняттям “вірність у дружбі?”, “Проілюструйте прикладами із життя ситуації вірності та зради в особистісних взаєминах”, “Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що дівчата більш вірні ніж юнаки у дружніх взаєминах?”, “Що Ви думаєте стосовно твердження “чоловіча дружба – найміцніша дружба”, “Чи відрізняється жіноча дружба від чоловічої?” Зауважимо, що розгортанню дискусії та

високому рівню активності сприяють проблемно-пошукові питання, які формуються на основі протиріччя залишкових знань та тих, котрі слід набути для вирішення нових завдань. Студентам пропонувались для обговорення такі проблемно-пошукові питання: “Тема вірності та зради у православ’ї та католицизмі”, “Вірність – одна з найбільших чеснот козацтва”, “Вірність у коханні і в родинному житті є високою моральною рисою українок”. При проведенні кураторських годин було запропоновано встановити правила, які доповнювали та коригували самі студенти: активна участь усіх учасників у роботі; не відхилятися від теми; говорити про конкретні проблеми; бути толерантним та прислухатися до точки зору опонента. Ми враховували також той факт, що юнакам і дівчатам потрібно надавати можливість максимально розкритися та дійти до правильних висновків самостійно щодо необхідності виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах. Знання, засвоєні у такий спосіб (через дискусію) стають особистою точкою зору студентів.

З метою активізації інтересу студентів щодо проблеми вияву вірності людиною у взаєминах ми застосовували наступні форми дискусій: “круглий стіл” – дискусія, у якій на рівних відбувається обмін думками студентів; “панельна” – спочатку студенти обговорюють проблему в підгрупі (засідання експертної групи), після чого позиція висловлюється у групі; “симпозіум” – після повідомлень студентів відбувається обмін думками; “дебати” – створюється команда доповідачів та опонентів, що представляють протилежні позиції та різні варіанти розв’язання проблеми.

Під час проведення проблемних “круглих столів” ми вносили на обговорення актуальні питання для юнаків і дівчат, що розглядаються через призму загальнолюдських цінностей. Серед них ми виокремлювали: “Вірність – заповіт дружби, саме найдорожче, що може бути для людини”.(Е. Тельман), “Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?”, “Вірність людини: шляхи сходження”, “Як стати товариською людиною?”, “Етичні основи взаємин юнаків і дівчат”, “Постійність – основа чеснот. В усіх справах людських постійність є вищим проявом сили”(О. Бальзак), “Зберігати вірність – це гідність, пізнати вірність – це честь” (Енбер-Ешенбах), “Наполовину друг – зрадник на половину” (В. Гюґо), “Зрадники зраджують перш за все себе” (Плутарх), “Хто зраджує себе, не любить у цьому світі нікого” (В. Шекспір), “Постійність навіює більше довіри, ніж таланти і досягнення” (Уіппл), “Невірний друг схожий на тінь, яка йде за тобою, поки світить сонце”. (Доссі).

У виховній роботі зі студентами ми керувалися загальноприйнятими у педагогіці положеннями про те, що важливих моральних якостей особистість набуває у процесі активної предметно-перетворювальної діяльності, засобами якої юнацтво задовольняє свої потреби у взаємодії та спілкуванні.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що ефективність виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ якісно зростає в умовах орієнтації виховної роботи на розвиток самоврядування.

З цією метою у ЖДУ ім. Івана Франка існує дієва структура самоврядування – Студентське братство з

чітким визначенням прав і обов'язків його органів на основі демократичних принципів. Студентське самоврядування – це право та реальна здатність студентської громади університету самостійно вирішувати питання студентського громадського життя, що належать до їхньої компетенції, у порядку, визначеному законодавством України.

Основними завданнями студентського братства є: захист прав та інтересів студентів, зокрема щодо організації навчально-виховного процесу у ВУЗі; сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів, діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; інформування студентів про їх права та обов'язки; забезпечення інформаційної, правової, психологічної та іншої допомоги студентам; сприяння виконанню студентами своїх обов'язків. Основна мета самоврядування – виховувати в студентській молоді активну життєву позицію, готувати їх до подальшої участі в демократичному управлінні суспільством. Воно сприяє виробленню у молодих людей організаторських навичок, розвитку соціальної активності, відповідальності, надійності, постійності, вірності в особистісних взаєминах, вміння співпрацювати на принципах рівності, гласності, відкритості. Також, самоврядування допомагає формувати у юнаків і дівчат такі якості, як відповідальність за доручену справу, колектив, уміння здійснювати об'єктивну оцінку власних вчинків і вчинків людей, що їх оточують, самостійність, готовність залежно від конкретних умов знаходити правильні рішення, долати труднощі,

ініціативність, уміння вносити в будь-яку справу свої зусилля, думки, пропозиції.

Важливою умовою виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ є постійний пошук нових форм і методів організаційної діяльності юнаків і дівчат. У цьому зв'язку важливим є запровадження у виховній роботі з молоддю особистісно орієнтованої технології колективного творчого виховання, коли особистість студента формується у процесі роботи на користь інших людей, в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на засадах моральності та соціальної творчості.

В університеті предметно-перетворювальна діяльність організовується у двох напрямках тісно пов'язаних між собою: господарсько-побутова праця (самообслуговування) та продуктивна праця. Загальний гігієнічний режим університету ставить досить високі вимоги до санітарних умов, у яких навчаються і виховуються юнаки і дівчата (забезпечення чистоти і затишку, догляд за університетом, аудиторіями, гуртожитками, дотримання правил особистої гігієни, порядку в місцях загального користування – їдальні тощо). Ці умови необхідно не тільки створити, а й щоденно підтримувати на достатньому культурно-гігієнічному рівні, що вимагає від вихованців певних зусиль і відповідальності.

Окрім того, студенти організовують догляд та впорядкування території, прилеглої до навчальних корпусів університету та гуртожитків, проводять озеленення аудиторій, територій, факультетів, інститутів, гуртожитків. Трудова активність юних при

цьому ґрунтується на повазі до людей, характеризується зацікавленістю в результатах праці, розумінні її корисності і необхідності.

Значне місце у вихованні вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ має участь студентів у військово-патріотичних пошуково-краєзнавчих акціях, добір матеріалів до експозицій в музеї університету про викладачів та студентів університету – учасників Великої Вітчизняної війни, шефська робота у військовій частині Житомирського гарнізону. Юнаки і дівчата активно беруть участь в упорядкуванні території кладовищ, меморіальних комплексів, пам'ятних знаків захисникам Вітчизни в м. Житомирі та області, організовують покладання квітів та вінків до пам'ятників у дні святкування річниці Великої перемоги, проводять активну шефську роботу з самотніми ветеранами університету. Це сприяє вихованню у них рис вірності, надійності, відповідальності у взаєминах, що, у свою чергу, дозволяє реалізувати у вихованні принцип наступності поколінь і розвивати історичну пам'ять юнаків і дівчат.

У процесі вивчення та догляду за історико-культурними пам'ятками краю, України молодь глибше усвідомлює свою причетність до минулого, теперішнього і майбутнього Батьківщини, що дозволяє утверджувати у них почуття вірності, надійності у взаєминах, відповідальності за майбутнє нашої держави, за власну долю.

Пошукова робота допомагає студентам усвідомити себе як частину нації, спонукає їх до самовдосконалення, формує почуття громадянського

обов'язку, готовності стати на захист батьківщини, прискорює процес кристалізації і шліфування вірності, надійності, відповідальності.

Саме у процесі пошуково-краєзнавчої, індивідуальної і колективної діяльності, збору архівних матеріалів, альбомів, фотографій, проведення фольклорних та етнографічних розвідок, збору зразків народної творчості, фольклору, предметів народного побуту відбувається виховання вірності, надійності, відповідальності, обов'язковості в особистісних взаєминах студентів. Юнаки та дівчата також беруть активну участь у соціальних рингах: “Молодь і політика”, “Молодь. Віра. Мораль”.

Зазначимо, що участь у благодійній суспільно-корисній діяльності також дозволяє молоді глибше пізнати ази доброти, співчуття, готовності прийти на допомогу тим, хто цього потребує. Розвиток такого складника вірності в особистісних взаєминах як емпатія відбувається у процесі милосердної діяльності студентів.

Включення студентів в акції взаємодопомоги, взаємопідтримки дозволяє виявляти їм милосердя, надійність, відповідальність, вірність у взаєминах. Така діяльність молодими людьми здійснюється у рамках волонтерського руху (регулярне відвідування Денишівського дитячого будинку для дітей-сиріт, навчальних закладів м. Житомира для дітей з особливими потребами, проведення акції “Милосердя” до дня Святого Миколая; шефство над ветеранами Великої Вітчизняної війни, людьми похилого віку. З цією метою щорічно студенти збирають іграшки,

канцелярські товари, книжки, одяг для дітей-сиріт. У праці на користь інших у молодих людей формуються взаємини товариськості, доброзичливості, усвідомлюються обов'язки щодо інших, розвиваються емпатійні здібності, відносини взаємодопомоги.

Ефективному вихованню вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ сприяє чітка співпраця студентського колективу з молодіжними організаціями м. Житомира. Серед таких форм варто виділити: участь у міських КВК; участь у міських інтелектуальних іграх; організація та проведення просвітницької роботи; організація та проведення свята "Гуморина – 2010". Необхідно зазначити, що головна роль у координації життєдіяльності студентів у вузі належить органам студентського самоврядування, які детально обмірковують, сплановують її послідовність та систематичність.

У такий спосіб виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ у процесі позанавчальної діяльності буде ефективним, якщо добирати цікаві, емоційно насичені форми роботи. Кожен студент має бути активним учасником виховного процесу. Для цього необхідно забезпечувати самостійну творчу діяльність молоді, задовольняючи їх потреби у спілкуванні, взаємодії, ініціативності, самостійності. Педагог при цьому має спиратися на сильні сторони особистості студента, виявляти емпатію у взаєминах з ним, приймати його індивідуальність.

2.2. Спецкурс “Вірність та особистісні взаємини”

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

Пояснювальна записка

У системі чинників розбудови державності, духовного відродження нашого народу, входження країни у високоцивілізоване світове співтовариство актуальним постає завдання щодо створення такої системи виховання, яка забезпечувала б високий рівень розвитку моральних якостей особистості, серед яких стрижнева роль належить вихованню вірності в особистісних взаєминах підростаючого покоління. У роботі викладачів ВНЗ спостерігаються орієнтації на здобуття знань, умінь, навичок, а проблема виховання моральних якостей, зокрема, вірності залишаються поза їхньої уваги. Орієнтири щодо вирішення даної проблеми знаходять своє відображення у Законі України «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти».

Вірність є особливою властивістю особистості, що виявляється в її оцінному ставленні до своїх вчинків, взаємин з іншими людьми і характеризується єдністю знань, потребово-мотиваційних утворень, практичних дій, емоційно-вольових факторів. Вона означає незмінну відданість конкретній людині або чомусь, виконання даних зобов'язань, постійність у взаєминах, поглядах, почуттях, прагненнях та передбачає не лише взаємодопомогу і взаєморозуміння, але й внутрішню духовну близькість, довіру.

Ефективною формою виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ є спецкурс “Вірність та особистісні взаємини”. Завдання даного курсу передбачало ознайомлення студентів з розумінням сутності вірності особистості, механізмів її прояву; особливостями особистісних взаємин; усвідомлення необхідності виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах; формування у них внутрішнього переживання вірності як особистісної цінності; вміння аналізувати проблеми у взаєминах між людьми та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення.

Навчально-тематичний план спецкурсу “Вірність та особистісні взаємини”

Зміст	Завдання
Від самопізнання до пізнання інших. Екскурс у власне “Я” 2 год.	
1. Вправа “Яким я себе бачу”. 2. Вправа “За що мене можна поважати”. 3. Вправа “Я – реальне, Я – ідеальне”.	Створити умови для рефлексії студентів ВНЗ, пізнання власного “Я”. Розвиток рефлексії юнаків і дівчат шляхом звертання до проєктивних форм і зворотнього зв’язку з однокурсниками.
Адекватна самооцінка – ключ до успішних особистісних взаємин. 2 год.	
1. Діагностика самооцінки за шкалою самооцінки особистості А. Пригожина. 2. Діагностика потреб у спілкуванні і потреби у досягненнях на основі самооцінки. 3. Вправа “Самооцінка й оцінка інших”.	Ознайомити студентів з поняттям “самооцінка” та значущістю самооцінки особистості й рівня домагань. Створити умови для розвитку у юнаків і дівчат адекватної самооцінки, впевненості у собі.

4. Вправа “Портрет мого “Я”.	
Мої емоції і почуття в особистісних взаєминах. 2 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Інформаційне повідомлення “Основні емоції і почуття людини”. 2. Вправа “Угадай емоцію”. 3. Вправа “Гнів”. 4. Вправа “Відверта радість”. 5. Вправа “Розтопи коло”. 6. Практична робота “Користь і шкода емоцій”. 7. Практична робота з ілюстративним матеріалом “Зовнішні прояви емоцій”. 	<p>Ознайомити студентів із основними емоціями і почуттями людини. Сприяти удосконаленню умінь юнаків і дівчат конструктивно виражати власні емоції та почуття. Навчити вихованців розшифровувати зовнішні прояви основних емоцій і почуттів в інших людей, а також розвивати власну емоційну експресію.</p>
Я і цінності у моєму житті. 2 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Анкета “Наші цінності”. 2. Гра “Цінності мого життя”. 3. Дискусія “Особистісні взаємини як обмін цінностями”. 4. Імітаційна гра “Крамниця цінностей”. 	<p>З’ясувати, що студенти ВНЗ вважають цінним у спілкуванні, в особистісних взаєминах, розвивати у них навички децентрації у спілкуванні.</p>
Я очима інших. 2 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вправа “ Хто ти? ”. 2. Вправа “Я очима інших”. 3. Вправа “Мої плюси і мінуси”. 4. Гра “Зворотній зв’язок”. 	<p>Створити умови для підвищення рівня самосприйняття студентів. Розвивати соціальний інтелект юнаків і дівчат та навички турботливого ставлення до оточуючих.</p>

<p>Основи спілкування в особистісних взаємин студентів ВНЗ. 4 год.</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Мозковий штурм “Спілкування – це ...”. 2. Вправа “Якості та вміння важливі для ефективного спілкування”. 3. Вправа-тест “Чи умію я слухати”. 4. Тест “Чи умієте Ви спілкуватися?”. 5. Вправа “Моя проблема у спілкуванні”. 6. Опитування “Винахідливість у спілкуванні”. 7. Вправа “Закони спілкування”. 8. Елементи тренінгу зі спілкування. 	<p>Поглиблювати знання студентів про структуру, функції, види спілкування, умови ефективного спілкування. Розвивати соціально-комунікативні уміння й навички.</p>
<p>Порушення особистісних взаємин та шляхи їх виправлення. 3 год.</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дискусія “Що, на Вашу думку, заважає людині спілкуватися, встановлювати позитивні особистісні взаємини з оточуючими?”. 2. Інформаційне повідомлення “Труднощі спілкування, особистісних взаємин”. 3. Тест “Наскільки Ви комунікабельні?”. 4. Гра “Позитивні реакції”. 	<p>З’ясувати, які труднощі виникають у спілкуванні студентів, сприяти вирішенню цих труднощів, розвивати у молодих людей упевненість, самоповагу, соціально-комунікативні вміння.</p>

Виявлення емпатії у спілкуванні – основа успішних особистісних взаємин. 2 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Інформаційне повідомлення “Емпатія, її види та форми вираження”. 2. Тест на визначення емпатійності. 3. Вправа “ Емпатія ”. 	<p>Ознайомити студентів з основними характеристиками емпатії, сприяти усвідомленню ними значення емпатії для розвитку позитивних особистісних взаємин.</p>
Особистісні взаємини. 4 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Лекція-диспут на тему “Що таке особистісні взаємини?” 2. Лекція-диспут на тему “Психологічна сумісність – основа позитивних особистісних взаємин”. 3. Опитування “Психологічна сумісність”. 4. Опитування “Погляд зі сторони”. 5. Тестове завдання “Оптимальність взаємодій”. 6. Визначення деструктивних налаштувань у між-особистісних стосунках (за В. Бойко). 7. Вправа “Обмін символами”. 	<p>Поглиблювати знання студентів про типи особистісних взаємин, соціальну перцепцію, феномени рефлексії, ідентифікації, явища каузальної атрибуції.</p>
Вірність як основа позитивних особистісних взаємин. 6 год.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Лекція-диспут на тему “Вірність як моральна категорія”. 	<p>Ознайомити юнаків і дівчат із основними складовими вірності особистості,</p>

<p>2. Вправа “Що таке вірність?”.</p> <p>3. Вправа “Вірність-зрада”.</p> <p>4. Опитування “ Чи вірний ти друг?”.</p> <p>5. Гра “Чарівна паличка” .</p> <p>6. Гра “Малюнок почуття”.</p> <p>7. Гра “Про мене навпаки”.</p>	<p>виховувати вірність в особистісних взаєминах студентів.</p>
<p>Вірність – основа довірливих взаємин. 6 год.</p>	
<p>1. Лекція-диспут на тему “Довіра у взаєминах”.</p> <p>2. Мозковий штурм “Аргументи “за” і “проти” вірності в особистісних взаєминах”.</p> <p>3. Вправа “Посмішка”.</p> <p>4. Вправа “Один для одного”.</p> <p>5. Вправа “Сила мови у вихованні вірності в особистісних взаєминах”.</p> <p>6. Гра “Гойдалки”</p> <p>7. Гра “Що таке вірність у моєму розумінні?”</p> <p>8. Гра “Проективний малюнок вчинку-вірності в особистісних взаєминах”.</p>	<p>Ознайомити студентів з поняттям “довіра”, виховувати вірність, надійність, відповідальність в особистісних взаєминах молоді.</p>
<p>“Вчиняй з іншими так, як бажаєш, щоб вчиняли з тобою”. 3 год.</p>	
<p>1. Лекція-диспут на тему “Вчинок-вірність в особистісних взаєминах” .</p> <p>2. Опитування “Чи виявляєте Ви вірність в особистіс-</p>	<p>Ознайомити юнаків і дівчат з поняттям “вчинок-вірність”, виховувати вірність, надійність, постійність, відповідальність</p>

<p>них взаєминах?”.</p> <p>3. Вправа “Синхронне піднімання”.</p> <p>4. Вправа “Один для одного”.</p> <p>5. Гра “Прагнення зрозуміти іншого”.</p> <p>6. Гра “Добро та зло”.</p> <p>7. Вправа “Я вірний в особистісних взаєминах”.</p>	<p>студентів за будь-яких обставин в контексті турботливого ставлення до оточуючих.</p>
<p style="text-align: center;">Вірність як основа дружби. 5 год.</p>	
<p>1. Психологічна гра “За що ми довіряємо?”.</p> <p>2. Гра “Метафора”.</p> <p>3. Опитування “Який я в особистісних взаєминах?”.</p> <p>4. Рольова гра “Вірність в особистісних взаєминах”.</p> <p>5. Диспут на тему “Вірність – основа дружніх взаємин”.</p> <p>6. Гра “Вірний друг”.</p> <p>7. Гра “Дотягнись до зірок”.</p> <p>8. Гра “Вірність у дружбі”.</p> <p>9. Соціометрична гра “Валіза вірного друга”.</p>	<p>Створити умови для виховання вірності в особистісних взаєминах студентів ВНЗ, надати можливість юнакам і дівчатам створити власний алгоритм дотримання вірності у взаєминах, виховувати надійність, постійність у взаєминах, незмінність у переконаннях та поглядах, відповідальність за взяті на себе зобов’язання.</p>
<p style="text-align: center;">Коллективне обговорення морально-етичних дилем, складених на матеріалі художніх творів і реальних життєвих ситуаціях. 4 год.</p>	
<p>1. Уривок з повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”.</p> <p>2. Твір Г. Тютюнника “Три зозулі з поклоном”.</p>	<p>Виховання вірності, надійності, відповідальності особистості за будь-яких обставин у контексті тур-</p>

<p>3. Поема Л. Костенко “Маруся Чурай”.</p> <p>4. Повість І. Франка “Украдене щастя”.</p>	<p>ботливого ставлення до оточуючих на основі морально-етичних дилем, складених на матеріалі художніх творів і реальних життєвих ситуаціях.</p>
---	---

Додатки

Вправа 1. “Як Ви розумієте поняття “вірність?”

1). Дати письмову відповідь на запитання анкети:

Які якості особистості із перерахованих нижче найяскравіше характеризують вірність в особистісних взаєминах?

Виписати не більше 5 тверджень.

1. Самостійність у прийнятті рішення.
2. Здатність особистості до співпереживання.
3. Відповідальне ставлення до справи.
4. Чутливість до чужого болю.
5. Готовність відповідати за наслідки власних дій.
6. Надійність.
7. Наполегливість у досягненні мети.
8. Відповідальність.
9. Самодисципліна.
10. Постійність у взаєминах.
11. Цілеспрямованість.
12. Незмінність у поглядах та переконаннях.
13. Чесність.
14. Довіра.
15. Старанність.
16. Єдність слова і діла.
17. Відданість.
18. Толерантність.
19. Вміння підкоряти особисті інтереси загальним.
20. Громадська активність.

1. Що, на Вашу думку, означає бути вірним в особистісних взаєминах?

2. Чи має значення вірність у житті людини?

3. Які поведінкові характеристики вірності Ви можете назвати?

4. Чи виявляєте Ви вірність в особистісних взаєминах?
  5. Чи впливає прагнення бути вірним в особистісних взаєминах на Ваш духовно-моральний розвиток?
- Обговорення анкети.

Вправа 2. “Вірність – зрада”

Поставте “×” у відповідну колонку залежно від того, вважаєте Ви твердження проявом вірності чи зради.

Твердження	Зрада	Вірність
1. Я усвідомлюю зараз, що постійність у взаєминах – це вірність.		
2. Мій друг сказав мені, що я вірний в особистісних взаєминах, адже завжди говорю правду.		
3. Вчинок-вірність в особистісних взаєминах залежить від ситуації.		
4. Довіра у взаєминах – фундамент, на якому ґрунтується вірність.		
5. Друг сказав мені неправду, отже, зрадив.		
6. Незмінність у поглядах, переконаннях, взятих на себе зобов’язаннях є вірністю.		
7. Бути надійним у взаєминах, означає виявляти вірність.		
8. Друг, який допомагає у важку хвилину – це вірний друг.		
9. Якщо на людину не можна покластися у будь-якій ситуації, то така людина не є вірною в особистісних взаєминах.		
10. Ділитися найпотаємнішими таємницями з друзями означає виявляти вірність.		

<p>11. Відповідальність у взаєминах – ознака вірної дружби.</p> <p>12. Я турботливо ставлюся по відношенню до оточуючих, отже виявляю вірність.</p> <p>13. Приймаючи точку зору свого друга я демонструю вірність у взаєминах.</p> <p>14. Турботливе, шанобливе ставлення до оточуючих – вірність у взаєминах.</p>		
--	--	--

- Обговорення.

Вправа 3.

У кожній із запропонованих ситуацій Ви виявляєте вірність або зраду. Поставте “х” у відповідній колонці.

Твердження	Зрада	Вірність
<p>1. Мій друг довірив мені таємницю, яка шкодить іншій людині, але я буду мовчати аби не зрадити друга.</p> <p>2. Говорячи правду, навіть якою гіркою вона б не була, ми тим самим виявляємо вірність у взаєминах.</p> <p>3. Відповідальність, в першу чергу перед собою, за здійснені вчинки є вірністю особистості.</p> <p>4. З дитинства я дружу з одним другом і впевнений, що наша дружба є вірною та надійною.</p> <p>5. Моя подруга постійна у поглядах та переконаннях, але одного разу вона змінила свою точку зору і я це сприйняла як зраду.</p>		

<p>6. Готуючись до концерту, присвяченому Дню Перемоги, студенти підготували яскраві номери самодіяльності, у відповідальний момент, на концерт, не з'явився один зі студентів.</p> <p>7. Пообіцявши заздалегідь намалювати стінгазету, присвячену дню факультету, студент виконав взяте на себе зобов'язання, не дивлячись на хворобу та високу температуру.</p> <p>8. Довіряючи таємниці своєму другу, я тим самим виявляю вірність і сподіваюсь на відповідний вчинок з його сторони.</p> <p>9. У мене є друг, якого я вважаю вірним в особистісних взаєминах, адже він завжди мене вислухає, дасть пораду і прийде на допомогу у важку хвилину.</p> <p>10. Вірність друга виявляється не тільки у співчутті у важку хвилину, але й у хвилини радості та щастя.</p> <p>11. Якщо між друзями існує взаємоповага, взаєморозуміння, взаємодопомога, то це ніщо інше, як вірність в особистісних взаєминах.</p> <p>12. Щирість, відкритість друзів в особистісних взаєминах – основна ознака вірності.</p>		
---	--	--

Обговорення.

САМОДІАГНОСТИКА. ТЕСТ “ПОГЛЯД ЗІ СТОРОНИ”.

Виберіть на кожне питання тільки один варіант відповіді, обведіть кружечком. В кінці скористайтеся “ключем” для підрахунків балів, виведіть загальну суму. Вона дозволить дізнатися вам ще дещо цікаве про себе.

ОПИТУВАЛЬНИК

1. Коли ви почуваєтеся найкраще?
  - а) вранці, незабаром після пробудження;
  - б) у післяобідні години і раннім вечором;
  - в) перед сном.
2. Як ви звичайно ходите?
  - а) достатньо швидко, довгими розмашистими кроками;
  - б) достатньо швидко, але короткими кроками;
  - в) не дуже швидко, з піднятою головою, спостерігаючи за тим, що відбувається навколо;
  - г) не дуже швидко, з опущеною головою;
  - д) дуже поволі.
3. Розмовляючи з людьми ви звичайно:
  - а) стоїте зі схрещеними руками;
  - б) тримаєте руки разом перед собою;
  - в) одна або обидві руки вперлися у боки;
  - г) торкаєтеся до людини, з якою розмовляєте;
  - д) вважаєте за краще тримати щось у руці (ручку і т.п.).
4. Коли хочете розслабитися, ви сидите так:
  - а) ноги разом, зігнуті в колінах;
  - б) схрестивши ноги або поклавши їх одна на одну;
  - в) ноги витягнуті прямо перед собою;
  - г) одну або обидві ноги прибираєте під себе.

5. Коли вам смішно, то ви звичайно:
- а) смієтеся голосно, шумно, скрикуючи;
  - б) смієтеся, але не дуже голосно;
  - в) смієтеся тихо, м'яко, з придихом;
  - г) широко і радісно посміхаєтеся;
  - д) непомітно посміхаєтеся.
6. Ви прийшли на вечірку (в гості):
- а) постараетесь створити багато шуму, щоб одразу привернути до себе увагу;
  - б) спокійно розшукуєте знайому людину і підходите до неї;
  - в) сподіваєтесь, що хто-небудь з гостей зауважить вас і першим почне розмову.
7. Якщо вас відволікли від важливої роботи, що вимагає концентрації уваги:
- а) радієте можливості перервати важку роботу;
  - б) відчуваєте роздратування;
  - в) ні та, ні інша реакція яскраво не виражена.
8. Які із цих кольорів вам подобаються найбільше:
- а) червоний або оранжевий;
  - б) білий;
  - в) чорний;
  - г) синій або пурпуровий;
  - д) жовтий або блакитний;
  - е) коричневий, сірий або фіолетовий;
  - є) зелений.
9. Лежачи в ліжку, ви засинаєте:
- а) на спині;
  - б) на животі;
  - в) на боці;
  - г) склавши руки під голову;

- д) накривши голову ковдрою.
10. Чи часто у вісні ви:
- а) падаєте;
  - б) боретеся з ким-небудь;
  - в) спостерігаєте за кимось або за чимось;
  - г) літаєте у повітрі;
  - д) рідко бачите сон;
  - е) зазвичай бачите прекрасні приємні сни.

№ БАЛИ.

	А	Б	В	Г	Д	Е	Є
1.	2	4	6	–	–	–	–
2.	6	4	7	2	1	–	–
3.	4	2	5	7	6	1	–
4.	4	6	2	1	–	–	–
5.	6	4	3	5	2	–	–
6.	6	4	2	–	–	–	–
7.	6	2	4	–	–	–	–
8.	6	2	7	3	5	1	4
9.	7	6	4	2	1	–	–
10.	4	2	3	5	6	1	–

Разом

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Більше 60 балів. Інші бачать у вас людину, що вміє тримати себе в руках, здатну самотійно впоратися зі своїми проблемами, проте дещо егоцентричну, пихату і владну. Вами захоплюються, вас наслідують, але не завжди можуть довіритися і часто не наважуються перейти до тіснішого, дружнього спілкування.

51-60 балів. Друзі вважають вас цікавою, імпульсивною особою, природженим лідером, здатним швидко приймати рішення (правда, не завжди доречно, оскільки на обдумування ви волієте не витратити багато часу). Вас сприймають як сміливу, упевнену в собі людину, яка не втратить свого шансу і ризикне, якщо треба. Люди охоче проводять час в компанії з вами, одержуючи заряд бадьорості й енергії.

41-50 балів. Для інших ви життєрадісна, чарівна, дотепна і завжди цікава людина, яка постійно у центрі уваги, але при цьому не втрачає голови і здорового глузду. Вони бачать в вас добру, співчутливу людину, яка зрозуміє, підтримає і спробує допомогти у складній ситуації.

31-40 балів. Вас вважають дбайливим і передбачливим, розсудливим і практичним. Ви розумний, обдарований і навіть талановитий, але дуже скромний. Ви – вірний і завжди сподіваєтеся на відданість у відповідь, здатні пробачити образи. Прагнете не звертати уваги на дрібниці, що підривають довіру до друзів, але якщо дружба дала тріщину, вам потрібно багато часу, щоб відновити минулі відносини.

21-30 балів. Зі сторони ви здаєтеся тихими, старанними, дещо повільним, а часом дуже обережним. Урівноважений, постійний, працелюбний, але іноді друзів обтяжує ваша надмірна дбайливість. Вони звикли, що перш ніж прийняти рішення, ви розглядаєте ситуацію з усіх боків, і, як правило, не погодитеся з їхніми пропозиціями. Ви не піддаєтеся хвилинному пориву, не ухвалюєте рішень під впливом імпульсу.

Менше 21 бала. Вас сприймають як боязку, нервову людину, яка вважає за краще не приймати самостійних рішень, прагне перекласти відповідальність на когось іншого (зокрема за своє життя і здоров'я). У вас постійно виникають якісь “нерозв'язні” проблеми, і вам необхідна людина, яка піклуватиметься про вас, підтримуватиме у складних ситуаціях. Деякі бачать вас ледачим і нудним, але тільки не близькі друзі. Біда в тому, що ви показуєте справжнього себе далеко не всім, а тільки обраним.

Опитувальник

1. Серед запропонованих якостей особистості виберіть ті, які необхідні у встановленні позитивних особистісних взаємин і проранжуйте їх за рівнем цінності:

1. доброта
2. чесність
3. надійність
4. щирість
5. відвертість
6. відповідальність
7. вірність
8. обов'язковість
9. порядність
10. працелюбність.

2. Що Ви вкладаєте у поняття “вірність”?

3. Вірна людина – це людина, яка...

4. Чи виявляєте Ви вірність в особистісних взаєминах?

5. Що таке вчинок-вірності на Вашу думку? Опишіть власне ставлення до вчинку-вірності до себе, інших людей.

6. Що Ви вкладаєте у поняття “зрада”?

7. Зрадлива людина – це людина, яка...

8. Що таке вчинок-зрада? Опишіть вчинок-зраду по відношенню до себе, інших людей.

Тест “Чи вірний ти друг?”

1. Згадайте вашого найкращого друга. Які з перерахованих нижче якостей Ви цінуєте в ньому найбільше:

а) надійність – друг ніколи не підведе;

б) солідарність – друг завжди буде тільки на вашому боці;

в) чуйність – друг знає про Ваш настрій раніше, ніж Ви про це скажете;

г) вірність – друг завжди буде з Вами;

д) сумісність – Вам добре в компанії друга.

2. Якщо друг прийшов до Вас ввечері зі сльозами:

а) Ви пригостите його кавою і заспокоїте;

б) не відчините, ніби Вас немає вдома;

в) дасте зрозуміти, що кудись поспішаєте;

г) попросите його зайти, але попередите, що Вам завтра рано вставати;

д) вибачитесь, що сьогодні не можете приділити йому достатньо уваги, але пообіцяєте зустрітись завтра.

3. Ви слухаєте історію негараздів одного друга, а в цей час до Вас завітав інший, який теж потребує співчуття:

а) Ви запропонуєте іншому другові приєднатися до бесіди;

б) поясните першому, що на Вас чекає інший;

в) поясните другому, що займаєтесь проблемами першого;

г) залишите їх удвох, щоб вони підтримували один одного;

д) відмовитесь виконувати прохання, з якими до Вас звернуться.

4. Скільки у вас було друзів у перші 10 років життя:

а) жодного;

б) один;

в) два;

г) три;

д) чотири і більше.

5. Скільки Ваших друзів знайомі один з одним?

а) всі;

б) майже всі;

в) не всі;

г) небагато;

д) двоє або ніхто.

6. Якщо друг хоче позичити у Вас новий костюм, який Ви ще не одягали, Ви:

а) погодитесь без вагань;

б) погодитесь, але не охоче;

в) погодитесь, якщо просить людина, якій Ви дуже довіряєте;

г) скажете, що самі його вдягнете;

д) зізнаєтесь, що хочете першим одягнути костюм, а другові запропонуєте щось інше.

7. Коли друг, якого Ви запросили в гості, повідомить про дієту, то Ви:

а) скажете, що хоч раз можна поїсти, чого заманеться;

б) те ж саме, але образитесь, якщо друг замовить якусь дієтичну страву;

в) запитаете, чи хоче друг, щоб йому приготували якусь спеціальну страву;

г) приготуєте дієтичну страву, не питаючи;

д) запропонуєте дієтичну страву і всім іншим гостям.

8. Коли один друг попросить Вас сказати неправду заради нього іншому, то Ви:

а) категорично відмовитесь;

б) відмовитесь брати на себе відповідальність, поки не дізнаєтесь причину;

в) відмовитесь і скажете іншому другові про прохання першого:

г) запропонуєте замість цього сказати правду за вашої допомоги;

д) погодитесь, але попередите, що це вперше і в останнє.

9. Якщо Вам здалося, що друг – у матеріальній скруті, то Ви:

а) пробуєте з'ясувати, чи правильні Ваші здогади;

б) спробуєте виявити причину;

в) запитаете, чи не потрібна Ваша допомога;

г) дасте пораду;

д) поставитесь до цього так, ніби Вас це не обходить.

10. Друг звертається до Вас із проханням позичити грошей. Отримає він від Вас:

- а) гроші;
- б) гроші та співчуття;
- в) гроші та настанови;
- г) тільки настанови;
- д) ваші відмовки, що не можете допомогти.

11. Який звір з перерахованих Вам до вподоби?

- а) панда;
- б) кішка;
- в) собака;
- г) мавпа;
- д) слон.

12. Ваші друзі:

а) люди, які приблизно схожі між собою, але відрізняються від Вас;

- б) всі схожі один на одного;
- в) дуже різні.

13. Вважаєте Ви однокласників, з якими Ви навчалися в групі:

- а) справжніми друзями;
- б) друзями на час навчання;
- в) хто – друзі, а хто – ні, залежить від обставин;
- г) Ви рідко заводите дружбу з однокласниками;
- д) ніколи не заводите дружбу з однокласниками.

14. Яка риса, на Ваш погляд, є важливою для того, щоб стати другом?

- а) вміння уважно вислухати ваші проблеми;
- б) позбавляти Вас від самотності;
- в) отримувати задоволення від спілкування;
- г) завжди бути на Вашому боці;

д) завжди приходити Вам на допомогу.

15. Що Ви вважаєте найважливішим для дружби?

а) надавати підтримку другові в будь-якій ситуації;

б) давати пораду, коли Ви її потребуєте;

в) бажання дати пораду, коли про це просять;

г) ніколи не давати порад;

д) завжди бути готовим вислухати.

Бали за відповіді

№	А	Б	В	Г	Д
1.	10	5	15	0	20
2.	20	0	5	15	10
3.	15	10	10	5	0
4.	0	5	10	15	20
5.	15	20	10	5	0
6.	20	10	10	0	15
7.	5	0	10	15	20
8.	15	10	0	5	0
9.	10	5	15	0	20
10.	15	20	10	0	5
11.	5	0	10	20	15
12.	0	5	10	–	–
13.	0	10	20	15	5
14.	10	15	20	0	5
15.	15	0	5	10	20

Інтерпретація результатів

0-70 – балів. Ви впевнені, що можете бути найкращим другом, але в цьому треба переконати інших. У глибині души Ви знаєте, що вірних друзів у

Вас не так і багато. Ви людина, яка для себе використовує усе, а іншим нічого не дає.

75-140 – балів. Ваші друзі не погані, але Ви іноді проявляєте егоїзм, коли Ваші та їхні інтереси перетинаються. Якщо Ви підводите друзів, то це відбувається тому, що Ви не поділяєте їхню точку зору. Вчіться підкоряти свої інтереси заради друзів.

145-215 – балів. Ви – найкращий з можливих приятелів – уважний, великодушний, вірний, вмієте співчувати, ваші друзі знають, що на Вас можна покластися. Ваші стосунки з друзями нагадують вулицю з двобічним рухом і витримують випробування часом.

220-280 – балів. Мабуть, Ви хотіли б вважати себе найкращим із друзів, але це не так. Ви добрий товариш, але вашій дружбі бракує взаємної підтримки. Ви забагато берете на себе, щоб припасти до серця іншим. Спробуйте більше подобатися самому і відмовте хоч раз комусь у проханні. У Вас залишиться кілька друзів, зате вони будуть справжні, вірні.

Вправа “**Чарівна паличка**”.

Покладіть на стіл у центрі кола “чарівну” паличку. Оголосіть, що з її допомогою можна у будь-якого учасника виховати ті риси характеру, які необхідні у встановленні позитивних особистісних взаємин, зокрема, вірність, надійність, постійність, незмінність, відповідальність. Будь-який учасник може встати зі свого місця, узяти паличку і, торкнувшись будь-якого учасника, із словами “Виховую у тобі..., тому що...”, перевиховати його у вірного друга. Після того як усі учасники перевиховані, відзначте у своєму блокноті,

кого і як перевиховували. Далі роздайте учасникам по аркушу паперу і попросіть записати, хто і як був перевихований. Аналізуючи записки, Ви зможете зробити цікаві висновки на основі спостереження, хто і чиє перевиховання запам'ятав, а чиє начисто забув. Аналізуючи результати, ми зможемо зробити висновки про симпатії й антипатії учасників тренінгу.

Вправа “Асоціації”.

Усім учасникам гри роздаються аркуші паперу з написаними по вертикалі числами від 1 до 20. Потім куратор у швидкому темпі зачитує окремі слова, а учасники повинні після кожного слова дуже швидко записати у відповідному рядку ім'я того учасника тренінгу, із яким асоціюється це слово. Потім ведучий збирає записки, підраховує, хто скільки разів був згаданий. Слова, підібрані ведучим, можуть бути об'єднані в кілька підгруп, зміст яких залежить від того, що ведучий хоче вимірити. Логічно буде припустити, що слова типу “айсберг”, “зброя”, “сутінки”, “лисиця”, будуть асоційовані з людьми, які не виявляють вірність в особистісних взаєминах, а “лелека”, “собакаа”, “лев” – із людьми вірними, надійними, відповідальними, постійними. Для зручності підрахування, а також для того, щоб учасники не помітили тенденцій у підборі тренером слів, доцільно, при наявності, скажемо, чотирьох груп слів, слова першої групи ставити на 1, 5, 9, 13, 17 місця, слова другої групи – на 2, 6, 10, 14, 18 місця і т.д.

Вправа “**Я вірний в особистісних взаєминах**” будувалася за таким принципом: у спілкуванні кожний повинен був видати себе за “вірного іншого” на власний

розсуд (це може бути літературний, історичний герой, тощо). Успішність такої гри-вправи забезпечується тоді, коли всі присутні беруть у ній активну участь. Ця гра може розіграватися у вигляді пантоміми або супроводжуватися репліками.

При виконанні вправи **“Ланцюжок”** студентам пропонувалося розповісти історію про вчинок-вірність у їхньому житті. Розповідь починав один учасник, продовжував інший і так до останнього учасника, завданням якого було закінчити розпочату історію. Ці вправи мали на меті розв’язати ситуацію вияву вчинку-вірності в особистісних взаєминах. Завдання висловлювати по черзі думки, необхідність поєднати їх у цілісний “твір”, спонукали студентів уважно прислуховуватися до того, що кажуть попередні учасники. Все це сприяло формуванню у юнаків і дівчат певних ставлень, умінь і навичок, необхідних для ефективного міжособистісного спілкування.

Вправа **“Валіза вірного друга”**.

Призначення: рефлексія змін, що відбулися з учасниками під час тренінгу. Один з учасників тренінгу виходить з кімнати, а інші починають збирати йому, умовно говорячи, “валізу”, в ній міститься те, що, на думку групи, допомагає людині в становленні позитивних особистісних взаємин. Обов’язково вказуються і ті якості, що заважають цій людині, його негативні прояви, для усунення яких йому потрібно активно попрацювати.

З методичної точки зору це зручно робити в такий спосіб: лист паперу поділяється навпіл, і член групи пише на одній стороні вгорі знак “+”, на другій – знак

“-”. Під першим знаком група збирає все позитивне (надійність, постійність у взаєминах, відповідальність за взяті на себе зобов'язання та вчинки, незмінність у поглядах та переконаннях, щирість, відвертість), а під другим – негативне (безвідповідальність, ненадійність, непостійність, зрадливість, хитрість). Для гарної “валізи” потрібно не менш п’яти-семи характеристик і з тієї, і з іншої сторони. Потім учаснику, який виходив і увесь час, поки група збирала йому “валізу”, залишався в коридорі, зачитується й передається цей список. У нього є право на одне запитання, якщо щось незрозуміло. В міру психологічної готовності учасників ця процедура повторюється, поки всі члени групи не одержали своєї “валізи”. Негативні якості подаються не як “вирок”, а як резерви особистісного росту.

Рекомендації до заняття 1. “Міжособистісні взаємини”.

Питання для обговорення:

1. Що в дружбі головне? Вірність, відданість, взаємна довіра?
2. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що друзі повинні бути вимогливими один до одного в більшій мірі, ніж до інших людей? Від кого ж тоді очікувати “поблажливість?”
3. Чи треба засуджувати друга за його провини?
4. Чи необхідно вказувати другу на його хибні дії?
5. Обговорення ситуацій із життєвого досвіду студентів. “Я помітила, що коли моя подруга розповідає мені про свої неприємності, скаржиться на щось, я

роблю вигляд, що співчуваю, а насправді мені її не шкода. Що це лицемірство чи тактовність? Чи може зовнішнє співчуття підтримати друга?”

Можна запропонувати студентам провести самоаналіз.

1. Згадати один зі значимих учинків у їхньому житті та дослідити його мотиви. Намагатися встановити яка потреба (моральна / аморальна) викликала такий мотив).

Згадати відчуття, переживання пов'язані з цим учинком, які задовольняли ці почуття. Заради чого був здійснений даний вчинок (самоствердження, прагнення до досконалості, до отримання задоволення, намагання бути як усі, уникнути покарання). Проаналізуйте реакцію інших людей (зі сторони) на Ваш учинок.

Такий самоаналіз є складним процесом, але він лежить в основі духовно-морального вдосконалення.

Проведення гри “Правила навпаки” – придумати жартівливі поради щодо того, як втратити друзів і стати нестерпною людиною.

Притча “ Сліди на снігу”.

Якось одного разу чоловіку наснився сон, ніби він іде піщаним берегом, а поруч з ним – Господь. На небі проходили картинки з його життя, і після кожної з них він помічав на піску два ланцюжки слідів – один – від його ніг, інший – від ніг Господа. Коли перед ним промайнула остання картинка з його життя, він поглянув на сліди, що були на піску. І побачив, що дуже часто вздовж його життєвого шляху тягнувся лише один ланцюжок слідів. Помітив він також, що це були найнещасливіші й важкі часи в його житті.

Він засмутився і запитав Господа: “Чи не Ти говорив мені: якщо піду Твоїм шляхом, Ти не залишиш мене. Але я помітив, що в самі найважчі часи мого життя, лише один ланцюжок слідів був на піску. Чому ж Ти залишив мене, коли я найбільше потребував Тебе?”

Господь відповів: “Моє миле, миле дитя. Я люблю тебе і ніколи не залишу. Коли були в твоєму житті лихо та випробування, лише один ланцюжок був на дорозі, тому що я в той час ніс тебе на руках”.

Питання для обговорення.

Чи були у Вашому житті моменти, коли Вам здавалося, що усі відвернулися від Вас, що Ви нікому не потрібні, що у Вас нічого не виходить? Якби у такий момент Вам розповіли б цю притчу, це заспокоїло б Вас?

Як Ви думаєте, чи можна словом зцілити людину, допомогти їй впоратися зі труднощами?

Заняття 2. “ Довірливі взаємини ”.

Метою заняття є розкриття ролі спілкування в міжособистісних взаєминах. Ми прагнули ознайомити студентів з правилами ефективного спілкування; охарактеризувати стиль спілкування юнака та дівчини; сформувати поняття: а) психологічні бар’єри у спілкуванні; б) ефективність спілкування; розвивати довіру до партнера у спілкуванні; сформувати навички самоконтролю та оптимізму. Разом зі студентами куратор повинен обговорити правила роботи у групі: довірливий стиль спілкування. Звертання на “ти” незалежно від віку, соціального стану та життєвого досвіду; спілкування за принципом “тут і зараз”. Намагання зануритись у сферу загальних обговорень, зайнятися обговоренням подій, які відбуваються з

іншими людьми, призводить до того, що спрацьовує “механізм психологічного захисту”, тому нашою ціллю є перетворення групи у своєрідне “дзеркало”, у якому кожен може побачити себе в усіх своїх проявах, упізнати себе і свої особистісні особливості. Основний принцип – говорити про те, що турбує і відбувається у групі; персоніфікація висловлювань. Не приховувати власну позицію і бути відповідальним за свої слова, висловлювання повинні бути чіткими і конкретними; щирість у спілкуванні. Тільки правда призводить до відкритого вираження почуттів, вдячності та відвертості; конфіденційність. Інформація не виходить за межі групи, що сприяє щирості та саморозкриттю; неприпустимість безпосередніх оцінок людини. Оцінка надається не людині, а її особливостям та поведінці.

Спілкування

Взаємодію між людьми називають спілкуванням, якщо вона відповідає наступним критеріям: беруть участь 2-3 людини; партнери знаходяться у просторовій близькості; кожний визнає незамінність та унікальність свого партнера, а також бере до уваги особливості його емоційного стану.

Існують психологічні бар’єри у спілкуванні. Зокрема, це негативні судження чи установки (формуються на фоні поспішних чи поверхневих оцінок або суджень про людину, перекручують ситуацію та заважають взаєморозумінню); стереотипи, які виникають під час упередженого спілкування (розвиваються на фоні високої самовпевненості або на негативному відношенні до людини); завищена самооцінка, що призводить до порушення взаєморозуміння; зверхреакція на емоційно

забарвлені слова; прихована зацікавленість, за якою стають незрозумілими повідомлення.

Зазначимо, що психологічна культура спілкування залежить від уміння визнавати свої помилки, берегти самолюбивість партнера, від здатності не переносити конфлікти на емоційну та особистісну сферу взаємин, витримувати психологічну паузу у суперечці для виявлення логіки, мотиву партнера та зняття емоційного напруження.

Існують правила ефективного спілкування: відвертість, уміння слухати (розуміння та оцінювання доповідей); концентрація уваги, активність, відповідальність та ясність у спілкуванні; наполегливість і повага почуттів співрозмовника.

Безумовно, існують відмінності між чоловічим та жіночим стилем спілкування, на їх розвиток впливають такі фактори, як психофізіологічні особливості та соціальні стереотипи. Наприклад, жінки більш товариські, активні, емпатичні та турботливі, а чоловіки – автономні, наполегливі, авторитарні та інтелектуальні. Жінки більш схильні до кохання та прихильності, вони більш емоційні і часто стають соціальними лідерами, а чоловіки – інструментальними лідерами. Такі відмінності формуються з дитинства, у зв'язку з тим, що хлопчики більш активні, конфліктні та володіють високою емоційною стриманістю, на відміну від них, дівчатка вільно висловлюють свої почуття, емоції, діляться переживаннями та уміють співчувати.

Враховуючи ці моменти, можна виділити чотири основні відмінності у психології чоловіка та жінки:

1. Чоловіки мають тенденцію до незалежності, а жінки

схильні до взаємозалежності; 2. Чоловіки ставляться до оточуючого світу з високою самовпевненістю, з орієнтацією на контроль та маніпуляцією кимось у підтвердженні своєї незалежності; 3. Чоловіки надають перевагу керівництву, а жінки прагнуть до спілкування, до розвитку взаємин та прихильності, відображають партнерську систему взаємодії; 4. Чоловіча мораль формується на абстрактних правилах, а жінки більш ситуативні і додають свою інтерпретацію до етики.

Для закріплення теми використовуються психологічні вправи. Кожний учасник вибирає собі пару. Завдання ведучого: слідкувати, що пари постійно змінювалися.

Вправа 2. “Сила мови у вихованні вірності в особистісних взаєминах”.

Виберіть пару. Дивлячись у вічі партнера, звертайтеся до нього з трьома заявами, починаючи зі слів “Я повинен...”. “Я вирішив...”. Наприклад, “Я повинен бути надійним, постійним, відповідальним у особистісних взаєминах”. “Я повинен виявляти вірність в особистісних взаєминах”. “Я повинен бути вірним у особистісних взаєминах за будь-яких обставин”.

“Я вирішив бути надійним, постійним, відповідальним, у особистісних взаєминах”. “Я вирішив виявляти вірність в особистісних взаєминах ”. “Я вирішив бути вірним в особистісних взаєминах за будь-яких обставин”.

Партнер, в свою чергу, так само звертається до вас. Зверніть увагу на ваші почуття, коли ви промовляєте ці фрази. Послухайте, як партнер вимовляє їх. Поділіться враженнями.

Далі, по черзі, промовляйте фрази “Я не повинен...”. “Я не хочу...” Наприклад, “Я не повинен бути ненадійним, безвідповідальним у особистісних взаєминах”. “Я не повинен зраджувати в особистісних взаєминах за будь-яких обставин” . “Я не повинен бути зрадником, навіть, у найважчій, безвихідній ситуації”.

“Я не хочу бути ненадійним, безвідповідальним у особистісних взаєминах”. “Я не хочу зраджувати в особистісних взаєминах за будь-яких обставин”. “Я не хочу бути зрадником, навіть, у найважчій, безвихідній ситуації”. Прослідкуйте за вашими відчуттями. Поділіться враженнями та прослідкуйте, чи усвідомлюєте ви свою здібність робити рішучу відмову, яка замінює нерішучість та безсилля в ситуаціях, що вимагають визначеності.

Далі побудуйте по три речення, починаючи зі слів “Мені необхідно...”. “Я хочу...”. Наприклад, “Мені необхідно бути надійним, постійним, відповідальним у особистісних взаєминах”. “Мені необхідно виявляти вірність в особистісних взаєминах”. “Мені необхідно бути вірним у особистісних взаєминах за будь-яких обставин”.

“Я хочу бути надійним, постійним, відповідальним у особистісних взаєминах”. “Я хочу виявляти вірність в особистісних взаєминах”. “Я хочу бути вірним у особистісних взаєминах за будь-яких обставин”. Знову поділіться враженнями, звертаючи увагу на те, чи призвела зміна слів до відчуття полегшення і свободи.

Обмінюйтеся репліками, починаючи зі слів “Я боюся...”, повторіть ті ж самі фрази, починаючи зі слів “Мені хотілося б ...”. Наприклад, “Я боюся бути

надійним, постійним, відповідальним у особистісних взаєминах”. “Я боюся виявляти вірність в особистісних взаєминах”. “Я боюся бути вірним у особистісних взаєминах за будь-яких обставин”. “Мені хотілося б бути надійним, постійним, відповідальним у особистісних взаєминах”. “Мені хотілося б виявляти вірність в особистісних взаєминах”. “Мені хотілося б бути вірним у особистісних взаєминах за будь-яких обставин” .

Подумайте, чи не острах заважає вам досягти важливих цілей. Пам’ятайте, вислови “Я боюся”, “Я не можу”, забирають у вас сили і здібності щодо дій.

Змінивши манеру говорити, ви робите важливий крок до підвищення своєї відповідальності за особистісні думки, почуття та дії.

Вправа 3. “Один для одного”.

Кожна людина шукає у цьому світі вірного друга, адже без вірного друга – велика туга. Дане прислів’я не вимагає доказів. Якщо у когось виникає бажання, то ми можемо це обговорити. Виберіть собі партнера і подумайте над тим, яким би він міг бути другом. Чи властива йому вірність у дружбі? Опишіть свої враження, яким ви його уявляєте у дружбі, а далі ми це обговоримо. Будьте щирими!

Рольова гра “Вірність у дружбі”.

Один з учасників вибирає партнера для розігрування сцен із життя справжніх друзів, використовуючи радісні та сумні події. Юнаки та дівчата наводять приклади з літератури та власного життя. Наприклад роман В. Каверіна “Два капітана”, повість М. Гоголя “Тарас Бульба”. Всі інші учасники є глядачами. Після

цього відбувається обговорення, яке дозволяє виокремити найбільш суттєві проблеми та шляхи їх розв'язання.

Вправа 4. “Дотягнись до зірок”.

Уяви собі, що над тобою зіркове небо. Знайди найбільш яскраву зірку, яка асоціюється з твоєю мрією. Відкрий очі та простягни руку до неба, щоб дотягнутися до цієї зірки. Прикладай усі зусилля! І ти обов'язково зможеш дістати рукою свою зірку. Зніми її з неба і обережно поклади її в своє серце. Опустити руки і закрий очі. Вибери у себе над головою іншу зірку, що яскраво горить та нагадує тобі про твого вірного друга. Відкрий очі, дотягнись обома руками як можна вище і дістань до неба. Зірви цю зірку і поклади її в своє серце поруч з першою зіркою...

Вправа “Добро та зло”.

Учасники сідають по колу.

Уяви собі, що ти знаходишся на березі гірського озера. Вода в ньому прозора і ти бачиш повністю дно. Різнокольорові риби, різноманітних розмірів живуть у цьому озері, ніхто не порушує їх спокою. До тебе підходить друг, на якого ти сердишся. Поговори з ним та намагайся зрозуміти його. Вибач його за невиконані обіцянки, образу та неприємності, які він тобі вчинив. Посміхнись і розкажи йому про його позитивні якості. Ти бачиш його обличчя, що посміхається. Відчуй, як від нього йде тепло і наповнює усе твоє тіло. Насолодись цим теплом. Тобі добре і спокійно.

Вправа “Вірний друг”.

Уяви, що ти йдеш невеличкою стежкою по лісі. Навколо тебе ростуть високі та стрункі дерева. Ти чуєш плескіт води, підходиш до мосту над мілкою спокійною

річкою, зупиняєшся посеред мосту та дивишся у воду. На поверхні води ти бачиш своє відображення.

У певний момент ти відчуваєш чийось присутність. Вона тебе заспокоює, тобі приємно, що поруч з тобою знаходиться той, хто дуже добре до тебе ставиться та розуміє тебе. Це може бути стара мудра людина, або той, що живе лише у твоїй уяві. Неважливо, головне, що це вірний друг, який давно і добре тебе знає, якому можна повністю довіряти.

Ти підходиш до нього і ви піднімаєтесь на м'який пагорб, на якому росте тепла приємна трава, заходите в затишну печеру та сідаєте поруч. Він розповідає про твоє життя. Ти й уявити собі не міг, що хтось інший може так добре знати усі твої таємні думки, почуття і говорити про них із таким розумінням. Можливо, ти хочеш запитати у нього про щось, попрохати про пораду? Відповідь ти зможеш почути у його словах чи поведінці. Він тебе чує, розуміє та завжди прийде на допомогу. Подякуй своєму вірному другові за підтримку, попрощайся з ним на сьогодні. І пам'ятай, Ти завжди зможеш повернутися сюди, де тебе розуміють та чекають.

Повільно йди тією ж стежкою через пагорб до мостика, подивися на своє відображення у воді. Згадай відчуття, які ти відчував поруч з другом, якому можна повністю довіряти. Насолодись ними. Відчуй як прилив сили та віри в світле майбутнє переповнюють тебе.

Питання для обговорення: Хто твій вірний друг? Як ти себе почував? Чим зміг тобі допомогти твій вірний друг?

ТРЕНІНГИ

Тема: “Сприяємо своєму вдосконаленню”.

Мета – розширення усвідомлення особливостей юнацької дружби; отримання досвіду ефективної взаємодії; розвиток рефлексії і виникнення продуктивних зворотних зв'язків; вироблення вміння вибору вірного друга. Вправи “Що ми знаємо про дружбу”, “Вірний друг”, “Вірність у дружніх взаєминах”.

Основною метою тренінгу є допомога молоді в усвідомленні й засвоєнні вірності як особистісної цінності; формування моральних взаємин з оточуючими; розвиток здатності до самопізнання й морального самоусвідомлення, до здійснення морального вчинку-вірності в особистісних взаєминах; формування навичок конструктивного (морального) спілкування.

Доброзичливе прийняття особистості, свобода, відкритість, конфіденційність – основні *принципи* тренінгової роботи. Тренінг проводився нами у 4 етапи.

Завданнями кожного етапу тренінгу є: актуалізація знань в області психології, педагогіки, етики; визначення рівня поінформованості молоді щодо питань вірності особистості, особистісні взаємини, сумісність, рефлексія, емпатія; розвиток мотивації до самопізнання; визначення учасниками тренінгу моральних якостей, які сприяють виявленню вірності в особистісних взаєминах, оптимізації міжособистісного спілкування, формування мотивації морального самовиховання, розвиток моральних взаємин з оточуючими людьми; розвиток здатності до ціннісного самовизначення вірності особистості й морального вибору вчинку-вірності в

особистісних взаєминах; систематизація отриманих знань, усвідомлення вірності, як головної цінності та сенсу свого життя, вироблення та апробація студентом власного алгоритму дотримання вірності в особистісних взаєминах.

Методика проведення психологічного тренінгу включає наступні методи: ігрові вправи, самоспостереження, самоаналіз, тестування, бесіди, диспути, рольові ігри, рефлексію отриманого досвіду.

Психолого-педагогічний вплив тренінгу спрямовано на виховання вірності особистості в особистісних взаєминах, розвиток морально-оцінних здібностей, формування уявлень про вірність як особистісну цінність студента, ставлення до вчинку-вірності як до ціннісного явища, розвиток мотивації щодо створення та вияву власного алгоритму дотримання вірності особистості. Основними тематичними напрямками психотренінгової роботи, які забезпечують психолого-педагогічний вплив на сферу моральності, є: діагностика ступеня розвитку власних моральних якостей, диспути на тему вірності особистості, рольові ігри, вирішення проблемних ситуацій морального змісту, які спонукають людину до роздумів, сумніву, пошуку відповідей на смисложиттєві питання й визначення свого місця у світі.

ЗАНЯТТЯ 1. “Що таке вірність?”

Мета: знайомство із групою, актуалізація знань в області психології, педагогіки, етики, й моральності; дослідження рівня поінформованості молоді щодо понять вірність, надійність, відповідальність,

постійність у взаєминах, незмінність у поглядах та переконаннях; актуалізація мотивації до самопізнання.

Порядок роботи.

Процедура знайомства (40 хвилин): куратор знайомить учасників із цілями, завданнями й принципами тренінгу, а потім учасники по колу розповідають про себе, про свої життєві цілі, ціннісні переваги і труднощі у житті, а також про очікування від участі в даному тренінзі.

Диспут на тему: “Що таке вірність?” (20 хвилин). Наприкінці диспуту куратор узагальнює все сказане й дає визначення, що вірність в особистісних взаєминах можна розглядати як особистісний конструкт, що визначає специфіку міжособистісних взаємин. Зокрема, це надійність, незмінність, постійність, відданість, відповідальність, емпатійність, обов’язковість людини у різних обставинах, пов’язаних з міжособистісною взаємодією. Особистість зі сформованим почуттям вірності сприймає іншу людину у контексті турботливого до неї ставлення, а характерною ознакою такої людини є її надійність у різних життєвих обставинах.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає категорію “вірність” – як властивість за значенням вірний. Вірний – який заслуговує на довіру; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий, який відзначається відданістю. Який незмінно дотримується чого-небудь, не зраджує. Вірний, який викликає повне довір’я, постійний у своїх відносинах, почуттях і поглядах. Який надійно служить комусь. Вірний – який відзначається відданістю. Який незмінно дотримується

чого-небудь, не зраджує. Бути вірним собі – лишатися таким, як і завжди; бути незмінним. Вірність також трактується у словниках, як відданість. Вірність непохитна. Без вірного друга велика туга. У тлумачному словнику російської мови за редакцією професора Д. Ушакова зазначено, що вірний – це відданий, незмінний у своїх почуттях, відносинах, у виконанні взятих на себе зобов'язань, гідний цілковитої довіри; незмінно відповідальний, той, що діє згідно принципу зобов'язань; вірний своїм переконанням, своєму спілкуванню, вірний самому собі. (завжди один і той же).

Словник С. Ожегова, поняття вірність розглядає, як стійкість та незмінність у почуттях, взаєминах, у виконанні взятих на себе зобов'язань, обов'язках.

Самопізнання (25 хвилин). Психодіагностична частина з наступним ознайомлення учасників з результатами психодіагностики за допомогою методики “Погляд зі сторони”.

Після проведення діагностичної методики учасникам дається інструкція до обробки результатів, у результаті якої вони самостійно (для збереження конфіденційності) одержують шляхом підрахунку балів інформацію про ступінь сформованості вірності особистості. Потім у лекційно-дискусійній формі проводиться бесіда про такі моральні якості як: вірність, надійність, відповідальність, постійність у взаєминах, незмінність у переконаннях, їх роль у встановленні позитивних особистісних взаємин. Рефлексія (5-10 хвилин). Учасники тренінгу по колу висловлюються про свій стан, думки почуття, про те, що дало їм це заняття.

ЗАНЯТТЯ 2: “Що таке особистісні взаємини?”.

Мета: формування навичок усвідомлення студентами вірності, як особистісної цінності, усвідомлення учасниками тренінгу морально-психологічних закономірностей, які сприяють оптимізації міжособистісного спілкування, розвиток мотивації створення та апробації студентом власного алгоритму дотримання вірності, розвитку емпатії у взаєминах з оточуючими.

Заняття ми пропонуємо розпочати з гри “Невербальний подарунок другові” (15 хвилин): кожний учасник тренінгу повинен невербально, пантомімою зобразити й “подарувати” подарунок своєму другові, причому необхідно намагатися вибрати такий подарунок, щоб другу він подобався. “Одержавши” свій подарунок, людина повинна невербально на нього відреагувати: подякою, байдужістю або неприйняттям подарунка. Далі йде обговорення проведеної гри з метою одержання зворотного зв’язку щодо своїх дій (кожний розповідає про мотиви, чому він захотів подарувати саме цей подарунок).

Лекція-диспут: “Що таке особистісні взаємини ?” (20 хвилин). Наприкінці диспуту куратор узагальнює все сказане й дає визначення, що особистісні взаємини – це сукупність об’єктивних зв’язків та взаємодій між особами, що виявляються в характері і способах їх взаємних впливів у ході спілкування та спільної діяльності, взаємна готовність суб’єктів до визначеного типу взаємодії. Мотиваційна структура типів особистісних взаємин може бути різноманітною. Так, при виникненні приятельських взаємин мотивом включення в контакт є потреба у спілкуванні при наданій можливості здійснити його з привабливою людиною. Оскільки,

приятельські взаємини визначаються міжособистісною привабливістю (симпатією, притяганням) – вони ні до чого не зобов'язують. Виникнення і подальший розвиток товариських особистісних взаємин визначається мотивами співпраці, які формуються під впливом змісту спільної діяльності. Дружні особистісні взаємини виникають так само, як і приятельські, але у подальшому для їхнього розвитку є характерним перехід від міжособистісної привабливості (симпатії, притягання) до взаємної прив'язаності. Мотиваційна структура дружніх взаємин змінюється у потребі “бути разом реально чи подумки”. Задоволення цієї потреби у спілкуванні (безпосередньо, контактено чи опосередкованими різними засобами зв'язку) супроводжується позитивними переживаннями. Взаємні симпатії чи антипатії несуть не тільки емоційне навантаження у міжособистісних взаєминах, а й виконують регулятивну функцію у сприйнятті і розумінні партнерами один одного. Для виникнення стійких дружніх зв'язків мають значення такі якості, як комунікабельність-некомунікабельність, впевненість-непевненість, вірність-зрада. Ці дані фактично ставлять питання про виділення таких особистісних якостей, які можна вважати найважливішими для формування стійких особистісних взаємин. У цьому зв'язку саме вірність постає як важлива духовна цінність особистості. Основними компонентами вірності є довірливі взаємини, взаєморозуміння, постійність, надійність, відповідальність, обов'язковість, відданість.

Виявлення вірності в особистісних взаєминах можна розглядати як особистісний конструкт, що визначає специфіку міжособистісних взаємин. Зокрема, це надійність, незмінність, постійність, відданість,

відповідальність, емпатійність, обов'язковість людини у різних обставинах, пов'язаних з міжособистісною взаємодією. Особистість зі сформованим почуттям вірності сприймає іншу людину у контексті турботливого до неї ставлення, а характерною ознакою такої людини є її надійність у різних життєвих обставинах.

Самопізнання (25 хвилин). Психодіагностична частина з наступним ознайомлення учасників з результатами психодіагностики за допомогою методики “Чи вірний ти друг?”. Після проведення тесту учасникам дається інструкція до обробки результатів, у результаті якої вони самостійно (для збереження конфіденційності) одержують шляхом підрахунку балів інформацію про те, які вони друзі. Потім у лекційно-дискусійній формі проводиться бесіда про види особистісних взаємин: приятельські, товариські, дружні та риси характеру, які необхідні у встановленні позитивних особистісних взаємин. Рефлексія (5-10 хвилин). Учасники тренінгу по колу висловлюються про свій стан, думки почуття, про те, що дало їм це заняття.

ЗАНЯТТЯ 3: “Вчиняй з іншими так, як бажаєш, щоб вчиняли з тобою!”

Мета: розвиток здатності до морального вибору (навчитися усвідомлювати суть проблемної ситуації, приймати відповідальність за її вирішення), знаходження форм моральної поведінки (уміти бачити спектр варіантів поведінки в ситуації й вибирати вірні).

Порядок роботи.

1. Почати заняття із гри (5-7 хвилин): невербально передати по колу позитивну емоцію.

2. Диспут: “Вияв вчинку-вірності в особистісних взаєминах” (20 хвилин). Учасникам пропонується по колу висловитися про те, що вони думають щодо вияву вчинку-вірності в особистісних взаєминах, навести приклади власних вчинків-вірності у взаєминах, або використати твори з художньої літератури, де описано вірність особистості, пояснити критерії, згідно з якими був зроблений той або інший вибір, оцінити правильність своїх конкретних виборів.

3. Самопізнання: методика “Чи виявляєте Ви вірність в особистісних взаєминах?” з інтерпретацією й обговоренням результатів (25 хвилин). Найбільш емоційно жвавим моментом для учасників виступає методика “Проблемні ситуації”, виконання якої припускає здійснення морального вибору. Після виконання даної методики організовується колективне обговорення кожної ситуації. Зазвичай обговорення переростає в активну дискусію, оскільки набір проблемних ситуацій складений виходячи зі специфіки актуальних проблем для юнацького віку.

4. Рольова гра “Вірність та зрада в особистісних взаєминах” (25 хвилин). Учасникам пропонується драматично програти 2-3 ситуації вчинку-вірності в особистісних взаєминах, узяті з життя або з художньої літератури, у виконанні різних учасників тренінгу з наступним обговоренням. Ця гра дозволяє попрактикуватись у вияві вчинку-вірності у взаєминах, одержати зворотний зв'язок у процесі обговорення й побачити, як інші виявляють це інтегральне утворення особистості. Наступне обговорення студентами вчинків-вірності у особистісних взаєминах сприяє більш

глибокому усвідомленню учасниками тренінгу вчинку-вірності, як особистісної цінності особистості. Рефлексія (10 хвилин). Учасники тренінгу по колу висловлюються про свій стан, думки почуття, про те, що дало їм це заняття.

ЗАНЯТТЯ 4. “Вірність – основа дружніх взаємин”.

Мета: самопізнання, формування позитивного, морального ставлення до оточуючих, усвідомлення необхідності виявлення вчинку-вірності в особистісних взаєминах студентів, систематизація отриманих знань, головних сенсів свого життя, апробація форм моральної поведінки.

Порядок роботи.

1. Психологічна гра “За що ми довіряємо” (15 хвилин). Учасникам пропонується виписати 5 якостей людини, яка їм сподобалася, із числа присутніх. Ведучий зачитує якості, а учасники вгадують, про кого йде мова.

2. Гра “Метафора” (10 хвилин). Учасникам пропонується на основі знань один про одного придумати метафору щодо людини, яка бажає “подивитися на себе з боку”. Бажаючий виходить у коло, а інші учасники повинні відповісти на запитання: “Який образ народжується, дивлячись на цю людину? ”.

3. Самоаналіз: “Який я в особистісних взаєминах?” (15 хв.). Учасникам пропонується подумати й письмово відповісти на це питання із трьох позицій: сам про себе; друг про мене; хтось із даної групи про мене. Бажаючі можуть висловитися.

4. Рольова гра “Вірність в особистісних взаєминах” (15 хвилин). Учасникам пропонується програти 1-2

ситуації вчинку-вірності в особистісних взаєминах, узяті з життя або запропоновані куратором, у виконанні різних учасників з наступним обговоренням.

5. Диспут: “Вірність – основа дружніх взаємин” (30 хвилин). Всі учасники повинні відповісти для себе на питання: “Що таке для мене “вірність у дружбі?”. Дається час подумати, сформулювати й записати відповідь. Потім по колу кожний висловлює свою думку, дозволяється ставити один одному питання.

6. Соціометрична гра “Оживаюча картина”. Ціль – виявити динаміку прояву вчинку-вірності в особистісних взаєминах, підготувати групу до закінчення тренінгових занять. Групі пропонується сюжет якої-небудь відомої картини: чи “Друзів не залишають у біді”, чи “Життя потребує вірності, чого б вона не стосувалася” і т.п., на підставі якого необхідно підготувати невеликий спектакль – не більше ніж на 5 хв. Члени групи готуються якийсь час, потім представляють сценку.

7. Заключна рефлексія: підведення підсумків тренінгу (20 хвилин). Всі учасники по колу рефлексують, які зміни відбулися в їх свідомості, який досвід вони отримали в результаті спільної та індивідуальної роботи, що зрозуміли і які зробили для себе висновки та відкриття щодо вияву вірності в особистісних взаєминах. Ведучий узагальнює сказане, акцентуючи увагу на ключових моментах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Понять природу человека: Пер. Е. А. Цыпина. – СПб.: Академический проект, 1997.
2. Анатомия мировой философии: В 4 тт. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – 936 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навчально-методичне видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
4. Бех І. Д. Вчинок у морально-духовному розвитку особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2006. – № 6. – С. 1–2.
5. Білоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи / Білоусова В. О. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 136. – (Монографія.)
6. Блощинська В. А. Етика / Блощинська В. А. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с. – (Практикум: Навчальний посібник).
7. Булка Н. І. Креативність і соціальна компетентність / Н. І. Булка // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 10. – С. 41–49.
8. Бурбо Л. Пять травм, которые мешают быть самим собой / Перевод В. Трилиса. – К.: София – М.: Гемеос, 2001.
9. Вайнола Р. Х. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі / Вайнола Р. Х. – К.: НПУ, 2001. – 48 с. – (Методичні рекомендації для соціальних педагогів.)

10. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Ред. газ. “Полтавський вісник”, 1994. – Т. 1. – 191 с.
11. Власенко О. Формування системи цінностей особистості / О. Власенко // Житомирський вісник. – 2007. – № 38. – С. 67–69.
12. Волкова Н. П. Педагогіка / Волкова Н. П. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 576 с. (Посібник для студентів вищих навчальних закладів.)
13. Гегель В. Ф. Естетика: В 4-х тт. / В. Ф. Гегель. – М.: Изд-во “Искусство”, 1969. – Т. 2. – 325 с.
14. Зюзюкін І. І. Збірник / І. І. Зюзюкін. – К.: Видавництво ЦК ВЛКСМУ “Молодь”, 1978. – 126 с.
15. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Спец.: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Ічанська. – К., 2002. – 20 с.
16. Кант И. Сочинения в шести томах / [под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М.: Мысль, 1964. (Философ. наследие. Акад. наук СССР. Ин-т философии). – Т. 2. – 511 с.
17. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання / Карпенчук С. Г. – К.: Вища школа, 2005. – 348 с. – (Навч. посібник. 2-ге вид., допов. і перероб.)
18. Кон И. С. Психология ранней юности: Кн. для учителя / Кон И. С. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.: ил. – (Психол. наука – школе).
19. Кон И. С. Социология личности / Кон И. С. – М., 1967.

20. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
21. Леонгард К. Акцентуированные личности / Леонгард К. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 544 с.
22. Лозовий В. О. Етика / В. О. Лозовий. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 186 с.
23. Маслоу А. Мотивация и личность: Пер. А. М. Татлыбеевой. – СПб.: Евразия, 1999.
24. Мойсенюк Н. Є. Педагогіка / Мойсенюк Н. Є. – К.: Вища школа, 2001. – 608 с. – (Навчальний посібник. 3-є вид., доп., перероб.)
25. Мосіяшенко В. А. Навчальний посібник / В. А. Мосіяшенко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 176 с.
26. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Книга для всех и ни для кого / Ф. Ницше. – М.: Мартин, 2005. – 416 с. – (Скрижали мысли).
27. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Обозов Н. Н. – К.: Лыбидь при Киев. ун-те, 1990. – 192 с.
28. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Орбан-Лембрик Л. Е. – К.: Либідь, 2004. – 576 с. – (Підручник у 2 кн. Кн. 1).
29. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна-психологія: Посібник / Орбан-Лембрик Л. Е. – К.: Академвидав, 2003. – С. 280.
30. Пергаменщик Л. А. Кризисная психология / Пергаменщик Л. А. – Мн.: Вишэйшая школа, 2004. – 288 с. – (Учеб. пособие.)

31. Пифагоровы законы и нравственные правила: [сб. научн. трудов]. – СПб. – 1808–228 с.
32. Повесть временных лет / [перевод Д. С. Лихачева и Б. А. Романова. Под ред. члена корр. АН СССР В. П. Андриановой]. – М.–Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1950. – 404 с.
33. Райгородский Д. Я. Психология личности / Райгородский Д. Я. – Самара: Издательский Дом “БАХРАХ”, 1999. – Т. 1. Хрестоматия. Изд. 2-е, доп.: К. Юнг. О становлении личности. – 1999. – 448 с.
34. Рамендик Д. М. Психологический практикум: Учеб. пособие для вузов по спец. 2305500 “Соц.-культур. сервис и туризм” / Рамендик Д. М., Солонкина О. В., Славва С. Г. – М.: Академия, 2005. – 159 с.
35. Семененко И. И. Афоризмы Конфуция / И. И. Семененко. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – 300 с.
36. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологи / Семиченко В. А. – К.: «Магістер – S», 1997. – 120 с. – (Учебн. пособие.)
37. Сенека. О счастливой жизни // Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий... / Сенека – М., 1996.
38. Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. “Азбука моральних заповідей” за книгою Сухомлинського. – 1976. – С. 328.
39. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження / Тернопільська В. І.

- Житомир: Вид-во ПП “Рута”, 2008. – 300 с. – (Монографія.)
40. Фіцула М. М. Педагогіка / Фіцула М. М. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 544 с. (Альма-матер). – (Навчальний посібник для студентів вищих педаг. закладів освіти.)
41. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. О обязанностях / М. Т. Цицерон. – М., 1974.
42. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней и средневековой философии / А. Н. Чанышев. – М.: Высш. шк., 1991, – 512 с. – (Учеб. пособие для вузов.)
43. Шварцман К. А. Философия и воспитание / Шварцман К. А. – М.: Политиздат, 1989. – 206 с.
44. Ягупов В. В. Педагогіка / Ягупов В. В. – К.: Либідь, 2003. – 560 с. (Навч. посібник.)
45. Stainberg L. Adolescence. – New–York: Mc Craw – Hill, 1989. – 426 p.

Методичні рекомендації

Свириденко Ірина Миколаївна

**ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНКУ-ВІРНОСТІ
У ВЗАЄМИНАХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Підписано до друку 10.09.2010 р. Формат 60x84/16.

Умовн. друк. арк. 4.6. Обл.-вид. арк. 4.5.

Наклад 300. Зам. 288.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЖТ №10 від 07.12.04 р.

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

електронна пошта (M-mail): zu@zu.edu.ua